

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ДМИТРА МОТОРНОГО**

Кафедра суспільно-гуманітарних наук

ФІЛОСОФІЯ

**Методичні вказівки
до практичної та самостійної роботи
для здобувачів вищої освіти спеціальності
241 Готельно-ресторанна справа
ОПП «Готельно-ресторанна справа»**

Мелітополь
2022

УДК 101:140
М54

Друкується за рішенням науково-методичної комісії факультету агротехнологій та екології Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного від «25» травня 2022 р., протокол №7.

Укладачі:

- Шарова Т.М. – д.філол.н., професор кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного;
- Землянська А.В. – к.філол.н., доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

Рецензенти:

- Дойчик М.В. – доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;
- Ісакова О.І. – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних наук Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ПРАКТИЧНІ РОБОТИ	6
Практична робота №1. Співвідношення філософії та мудрості в античній філософії	6
Практична робота №2. Філософія Нового часу та Просвітництва	8
Практична робота №3. Історія філософської думки в Україні	11
Практична робота №4. Свідомість як філософська проблема	14
Практична робота №5. Наукове пізнання	17
Практична робота №6. Суспільство й історія як проблеми філософії	21
ФОРМА ЗВІТУ З ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ	25
САМОСТІЙНА РОБОТА	28
Самостійна робота №1. Основні типи світогляду	28
Самостійна робота №2. Філософія Давньої Індії та Китаю	30
Самостійна робота №3. Проблема людини у філософії Середньовіччя та Відродження	32
Самостійна робота №4. Німецька класична філософія	34
Самостійна робота №5. Ситуація постмодерну у філософії	37
Самостійна робота №6. Історія філософської думки в Україні	39
Самостійна робота №7. Проблема єдності світу у контексті сучасної науки	41
Самостійна робота №8. Структурні компоненти свідомості	44
Самостійна робота №9. Філософські проблеми науки і техніки	46
Самостійна робота №10. Поняття істини у філософському осмисленні	48
Самостійна робота №11. Цінність як спосіб освоєння світу людиною	50
Самостійна робота №12. Духовне життя суспільства	52
ТЕМИ РЕФЕРАТІВ	56
ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ	59
КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ	84
СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ	89
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ	98

ПЕРЕДМОВА

Курс «Філософія» входить до циклу загальної підготовки, викладається на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Ця освітня компонента є важливим чинником інтелектуального та духовного розвитку студентства, формуванням у здобувачів вищої освіти здатності до адекватного розуміння та розв'язання теоретичних, методологічних, світоглядних проблем.

Філософія розглядається в широкому соціокультурному контексті та в її історичному розвитку. Курс спрямовано на аналіз основних світоглядних та методологічних проблем, що виникають у філософії на сучасному етапі її розвитку, й на отримання уявлень щодо тенденцій її історичного розвитку. Дисципліна репрезентує філософські уявлення про світ і людину. Актуальність її також обумовлена тією роллю, яку відіграє філософія на сучасному етапі розвитку суспільства.

Метою курсу є формування світоглядної культури здобувачів вищої освіти, спрямування їхньої діяльності на самостійний пошук істин і цінностей, якими вони могли б керуватися в своєму суспільному і особистому житті, на наполегливу і вдумливу працю з осмислення реалістичної картини навколишньої дійсності і самопізнання власного внутрішнього світу.

Завдання курсу: розвиток у здобувачів здатності осмислення актуальних проблем філософії як сучасної світової традиції філософського осмислення; формування науково-методологічного світогляду на основі знання особливостей сучасної філософії; вдосконалення навичок філософського осмислення дійсності.

Курс спрямовано на опанування здобувачами вищої освіти такими **компетентностями:**

На допомогу здобувачам вищої освіти у методичних рекомендаціях подано питання та завдання для опрацювання аудиторно і самостійно тем практичного курсу, вимоги і завдання до виконання самостійної роботи і

звітування, словник термінів і понять та перелік основної і додаткової літератури до кожної теми. Разом же лекційний матеріал, а також практична і самостійна робота, означені в методичних рекомендаціях (за умови суворого дотримання вимог викладача), є основою для отримання міцних знань і успішного складання дисципліни «Філософія».

Практична робота №1

СПІВВІДНОШЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА МУДРОСТІ В АНТИЧНІЙ ФІЛОСОФІЇ

Мета: дати загальну характеристику філософії Давньої Греції і Давнього Риму; розкрити сутність основних філософських поглядів, що сформувалися у ці періоди, характерні риси та особливості філософських пошуків.

Теоретичний блок

1. Особливості, умови формування та етапи розвитку античної філософії.
2. Давньогрецька натурфілософія про першооснову світу.
3. Класичний період античної філософії:
 - філософські вчення софістів;
 - діалектика Сократа;
 - учення Платона про Ідеї;
 - метафізика Арістотеля.
4. Філософія елліністичного та римського періодів:
 - епікуреїзм: проблема свободи й щастя людини;
 - скептицизм: криза античної раціональності;
 - етика стоїцизму;
 - філософія неоплатонізму.
5. Історичне значення античної філософії.

Практичний блок

1. Зробіть таблицю «Основні напрямки філософії античності»,
2. Зробіть схему «Вплив філософії античності на подальші покоління»

Готуючись до практичного заняття, опрацюйте теоретичний матеріал за темою. Зверніть увагу на те, які саме погляди на визначення першооснови

світу існували у досократиків (Фалес, Анаксимандр, Анаксимен, Геракліт, Зенон та ін.), чим принципово відрізняються матеріалістичний та ідеалістичний підходи до розуміння світу, як школа софістів вплинула на формування логіки й ораторського мистецтва. Подумайте, чому філософська думка Давнього Риму представлена саме такими філософськими течіями, як скептицизм, епікуреїзм, стоїцизм, як це відображає спосіб життя людей того часу. Ознайомитись із фрагментами праць та їх осмисленням можна у навчальному посібнику-практикумі з філософії, вказанму серед додаткових джерел у списку рекомендованої літератури до теми.

При виконанні першого завдання практичного блоку вкажіть у таблиці основні філософські течії / теорії / представників, визначте суть цих філософських поглядів та наведіть ключові цитати із праць представників цих шкіл / теорій / течій, які ілюстрували б їхні положення (оформлюйте таблицю, як вказано у рубриці «Форма звіту»). У другому завданні варто показати, на які філософські течії та школи наступних поколінь, можливо, на інші галузі суспільного життя вплинула антична філософія.

Рекомендована література

основна

1. Історія філософії: Підручник. К., 2001.
2. Історія філософії: Підручник для вищої школи. Харків, 2003.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. К., 1997.
2. Кондзьолка В.В. Нариси античної філософії. Львів, 1993.
3. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.

4. Туренко В. CLASSICAL RECEPTION STUDIES: від філософських текстів до практики. *Філософська думка*. 2020. №2. С. 37–45.

5. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Які умови формування античної філософії?
2. Визначте основні риси античного світогляду.
3. Які філософські течії сформувалися в Давній Греції?
4. Чим відрізняються погляди Аристотеля і Платона?
5. Чим визначається філософія Давнього Риму?
6. Який вплив антична філософія мала на світову культуру та філософську думку зокрема?

Практична робота №2

ФІЛОСОФІЯ НОВОГО ЧАСУ ТА ПРОСВІТНИЦТВА

Мета: розкрити сутність, специфіку розвитку основних напрямків, течій та ідей європейської філософії XVI–XVIII ст.; розвивати критичне мислення, формувати здатність до аналізу й синтезу; виховувати гуманізм.

Теоретичний блок

1. Соціокультурний контекст світоглядного повороту XVI –XVII століть.
2. Філософія Нового часу: основні тенденції та особливості розвитку:
 - емпіризм та раціоналізм в теорії пізнання;
 - проблема субстанції і варіанти її вирішення;
 - механічний матеріалізм Т. Гоббса;
 - суб’єктивно-ідеалістичний сенсуалізм Д. Берклі та Д. Юма.

3. Вільнодумство й раціоналізм епохи Просвітництва:

- критика релігії у працях французьких просвітителів;
- соціально-антропологічні шукання просвітителів;
- вчення про природне право й суспільний договір;
- французький матеріалізм XVIII століття і його внесок у розвиток

філософії.

Практичний блок

3. Зробіть таблицю «Основні напрямки філософії Нового часу й Просвітництва».
4. Зробіть схему «Вплив філософії XVI-XVIII ст. на світову культуру»

Готуючись до практичного заняття, опрацюйте теоретичний матеріал за темою. Зверніть увагу на те, що спричинило світоглядні зміни Нового часу, чим принципово відрізняються емпіризм та раціоналізм, як вплинула діяльність енциклопедистів на популяризацію філософських поглядів Просвітництва.. Подумайте, чому у добу Розуму дуже поширеними були саме дуалістичні погляди на походження й існування світу. Ознайомитись із фрагментами праць та їх осмисленням можна у навчальному посібнику-практикумі з філософії, вказанму серед додаткових джерел у списку рекомендованої літератури до теми.

При виконанні першого завдання практичного блоку вкажіть у таблиці основні філософські течії / теорії / представників, визначте суть цих філософських поглядів та наведіть ключові цитати із праць представників цих шкіл / теорій / течій, які ілюстрували б їхні положення (оформлюйте таблицю, як вказано у рубриці «Форма звіту»). У другому завданні варто показати, на які філософські течії та школи наступних поколінь, світовий культурний процес вплинула філософська думка Нового часу та доби Просвітництва.

Рекомендована література

основна

1. Історія філософії: Підручник. К., 2001.
2. Історія філософії: Підручник для вищої школи. Харків, 2003.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. К., 1997.
2. Зарва В. Просвітництво: тлумачення, витoki, сутність. *Слово і Час*. 2009. №4. С. 42–52.
3. Ллойд Г.М. Чому Просвітництво не було добою Розуму. *Historians*. 29.04.2019. URL : <http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2627-genri-martin-lloyd-chomu-prosvitnitstvo->
4. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
5. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
6. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. Київ : Знання, 2012. 621 с.
7. Фуко М. Що таке Просвітництво? URL : https://kontur.media/m_foucault_enlightenment

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Які головні проблеми вирішували філософи Нового часу?
2. У чому полягають основні ідеї емпіризму?
3. У чому є сутність раціоналізму Р. Декарта?
4. У чому полягає теорія сенсуалізму Д. Локка?

5. Чому добу Просвітництва називають добою Розуму? Як це відображає світоглядні позиції просвітителів?
6. Як ставилися просвітителі до релігії? Що таке «природна релігія»?
7. Які погляди на соціальний устрій існували у XVIII ст.?

Практична робота №3

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

Мета: визначити періодизацію та основні тенденції розвитку української філософії, охарактеризувати основні концепції представників філософії в Україні; формувати патріотизм та загальнолюдські цінності.

Теоретичний блок

1. Особливості української філософської думки.
2. Філософія Київської Русі.
3. Філософія XVI-XVIII ст.
4. Філософія Просвітництва й Романтизму в Україні (О. Новицький, Т. Шевченко, П. Юркевич).
5. Поява професійної філософії в Україні.
6. Основні напрямки у філософській думці України ХХ ст.

Практичний блок

1. Зробіть таблиці, які б розкривали основні напрямки української філософії XIX-XX ст.
2. Зробіть схему «Філософія Київської Русі».

Готуючись до практичного заняття, опрацюйте теоретичний матеріал за темою. Важливо усвідомити сутність національної філософії в історико-

філософському вимірі, онтологічному, ціннісному, духовно-культурному. Розглядаючи питання витоків та передумов виникнення української філософії, необхідно розглянути загальні риси української філософії, національної свідомості; культурологічний аспект вивчення історії української філософії; релігійно-міфічні уявлення як підґрунтя розвитку філософської думки; поняття буття та структури об'єктивної реальності. Треба звернути увагу на філософські ідеї у творчості давньоруських книжників та в пам'ятках літератури, висвітлити розвиток інтелектуальної комунікації доби Київської Русі.

Розглядаючи філософію Сковороди, треба звернути увагу на те, що філософська проблематика його праць має релігійно-філософський характер, нерозривно пов'язана зі зверненнями до Біблії та християнської традиції. Необхідно подумати, чому філософію Сковороди називають «філософією серця». Треба також розглянути вчення про три світи, за яким існують три специфічні види буття: великий макрокосм, малий мікркосм і символічний – Біблія. Людина – це мікркосм, що є невід'ємною частиною макрокосму. Зв'яжіть ці ідеї з проблематикою доби Відродження.

Розглядаючи основні риси українських революціонерів-демократів, треба зосередитись на таких рисах, як героїзм, патріотизм, ідеї перетворення середовища на благо людини, що свідчить про наближення революціонерів-демократів до розуміння соціальної природи моралі, її класової зумовленості.

Ознайомитись із фрагментами праць та їх осмисленням можна у навчальному посібнику-практикумі з філософії, вказаному серед додаткових джерел у списку рекомендованої літератури до теми.

При виконанні першого завдання практичного блоку вкажіть у таблиці основні філософські течії / теорії / представників, визначте суть цих філософських поглядів та наведіть ключові цитати із праць представників цих шкіл / теорій / течій, які ілюстрували б їхні положення (оформлюйте таблицю, як вказано у рубриці «Форма звіту»). У другому завданні варто схематично показати особливості філософії Київської Русі.

Рекомендована література

основна

1. Єрмоленко А. Філософія Мирослава Поповича у контексті провідних тенденцій сучасної філософської думки. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософські науки. 2019. Вип. 22. С. 136–142.
2. Історія філософії України: Хрестоматія. Навч. посіб. / Упоряд. М.Ф. Тарасенко та ін. К., 1994.
3. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
4. Філософія: підручник / Г.А. Заїченко та ін. К., 1995.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.
6. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. К., 1992.

додаткова

1. Антропологічний код української культури і цивілізації : монографія : у 2 кн. Кн. 1 / О. О. Рафальський [та ін.]. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020.
2. Багалій Д.І. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. К., 1992.
3. Горський В.С. Історія української філософії: Курс лекцій. К., 1996.
4. Донцов Д. Дух нашої давнини. Дрогобич, 1992.
5. Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці. К., 1970.
6. Огородник І.В., Огородник В.В. Історія філософської думки в Україні: Курс лекцій: Навч. посібн. К., 1999.
7. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
8. Попович М.В. Філософія свободи. Х. : Фоліо, 2018.
9. Роговський О.М. Духовний простір Г.С. Сковороди. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Серія: Філософія. 2018. №50. С. 36–44. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/issue/view/86>
10. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.

11. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
12. Юркевич П.Д. Вибране. К., 1993.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Які характерні риси української філософії?
2. Чим визначається філософія Київської Русі?
3. Покажіть взаємозв'язок філософської думки та потреб політичного життя, релігії та моралі в історії української культури.
4. Розкрийте сутність діяльності Києво-Могилянської академії та її вплив на формування української філософської думки?
5. Яка роль громадських товариств і діячів культури у розвитку філософської думки ХІХ ст.?
6. Які особливості становлення некласичних ідей та теорій в українській філософії?
7. Розкрийте сутність філософії в Україні у радянський період?
8. Що характеризує українську філософію на сучасному етапі?

Практична робота №4

СВІДОМОСТЬ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Мета: виявити проблемне поле теми «Свідомість як відображення та діяльність», визначити основні напрямки, за якими вивчається ця тема, показати роль та значення теми для розвитку самосвідомості людини; розвивати критичне мислення.

Теоретичний блок

1. Проблема свідомості в історії філософії.
2. Свідомість як вища форма відображення.
3. Механізми формування свідомості.
4. Соціальна обумовленість і сутність людської свідомості.
5. Свідомість і мовна діяльність людини.
6. Форми та рівні суспільної свідомості.
7. Проблема несвідомого.

Практичний блок

1. Зробіть таблиці, які б розкривали основні філософські погляди на проблему свідомості.
2. Зробіть схему "Співвідношення свідомості і несвідомого".

Готуючись до практичного заняття, опрацюйте теоретичний матеріал за темою. Потрібно зрозуміти, як здійснювався процес становлення категорії «свідомість» в історії філософії. Також треба звернути увагу на погляди на свідомість у Середньовіччі, Новому часі (Ф. Бекон, Р. Декарт, Г. Лейбніц), на властивості розуму з погляду І. Канта. Підсумовуючи, треба визначити різницю у підходах до проблеми свідомості в позиціях матеріалізму, суб'єктивного та об'єктивного ідеалізму, дуалізму.

Розкрийте біологічні передумови виникнення свідомості. Визначити роль соціальних умов у виникненні і розвитку свідомості. Покажіть, що свідомість соціокультурне обумовлена. Зверніть увагу на взаємозв'язок мислення та мови. Зверніть увагу на те, що суспільна свідомість є сукупністю ідеальних образів – понять, ідей, поглядів, уявлень, почуттів, переживань, настроїв, що виникають у процесі відображення соціальним суб'єктом довколишнього світу, зокрема і самої суспільної свідомості. Важливо те, що суспільна свідомість не зводиться до простої суми свідомостей індивідуальних, а включає тільки

суспільно значущі, типові, усталені духовні утворення. Суспільна свідомість має складну, розгалужену структуру. Розгляньте її багатогранні рівні, форми.

Розглядаючи питання стосовно несвідомого, треба зрозуміти, що крім процесів, котрі контролюються людиною і є свідомими, є дії, що здійснюються несвідомо і нею не контролюються.

Ознайомитись із фрагментами праць та їх осмисленням можна у навчальному посібнику-практикумі з філософії, вказаному серед додаткових джерел у списку рекомендованої літератури до теми.

При виконанні першого завдання практичного блоку вкажіть у таблиці основні філософські течії / теорії / представників, визначте суть цих філософських поглядів та наведіть ключові цитати із праць представників цих шкіл / теорій / течій, які ілюстрували б їхні положення (оформлюйте таблицю, як вказано у рубриці «Форма звіту»). У другому завданні варто схематично показати особливості співіснування свідомості й несвідомого, звернувши увагу на спільні прояви на рівні емоцій, знань, волі людини.

Рекомендована література

основна

1. Історія філософії: Підручник. К., 2001.
2. Історія філософії: Підручник для вищої школи. Харків, 2003.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Балута Г. Проблема свідомості: феноменологічні грані. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 15. С. 9–15.
2. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. К., 1997.

3. Ісакова О.М. Масова свідомість як владна технологія: сутність і механізми реалізації. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 12. С. 57–61. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26026/1/Регіональні%20студії%20УжНУ_№%2012.pdf#page=57

4. Костицький М.В. Проблема свідомості у філософії та психології. *Юридична психологія*. 2017. №1 (20). С. 9–19.

5. Петрушенко В.Л. *Філософія : Курс лекцій*. К., Львів, 2001.

6. *Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського*. Київ : Знання, 2012. 621 с.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Як пов'язані між собою духовне життя суспільства та суспільна свідомість?
2. Розкрийте сутність суспільної свідомості як складного соціального феномену?
3. Як взаємопов'язані суспільне буття та суспільна свідомість?
4. Назвіть основні функції суспільної свідомості та коротко охарактеризуйте кожен?
5. Яка роль творчої інтелігенції у суспільстві?
6. Що таке несвідоме? Як проявляється в людини?

Практична робота №5

НАУКОВЕ ПІЗНАННЯ

Мета: розкрити специфіку пізнання, показати складність та суперечність цього процесу; проаналізувати сутність пізнавального процесу; розвивати критичне мислення; розширювати кругозір.

Теоретичний блок

1. Філософські концепції пізнання.
2. Людини як суб'єкта пізнання. Різноманіття форм пізнання, їх можливості та межі.
3. Рівні пізнавальної діяльності людини
4. Творчість та інтуїція у процесі пізнання.
5. Специфіка наукового пізнання
6. Поняття методу та методології наукового дослідження.

Практичний блок

1. Зробіть таблиці, які б розкривали основні філософські погляди на проблему пізнання.
2. Зробіть схему "Поняття методу та методології наукового дослідження у філософії".

Вивчаючи цю тему, слід звернути увагу на основні смислові наголоси поняття пізнання, види, рівні та форми пізнання, а також різні філософські трактування, що виникають на ґрунті тлумачення цього поняття. Також треба розібратися, що таке знання, як воно виникає, змінюється та розвивається, як встановлюється відповідність до об'єктивної дійсності. Приступаючи до вивчення теми, перш за все, треба навчитись пояснювати процесуальний характер пізнання в його основних формах та рівнях. Необхідно звернути увагу на те, що таке суб'єкт та об'єкт пізнання, зрозуміти, що об'єктом пізнання може стати будь-що, а також те, що суб'єкт та об'єкт співвідносні.

Відповідаючи на питання, пов'язане з формами пізнання, треба знати, що таке чуттєве пізнання, у яких формах воно здійснюється. Знати, що відчуття фіксують окремі властивості речей, сприйняття постають поєднанням проєкції речей, а уявлення є відтворенням образу поза безпосереднього контакту з річчю. Треба зрозуміти, що відчуття мінливі та

відносні. Переходячи до раціонального мислення, треба чітко визначитись з наступними поняттями: поняття, судження, умовиводи. Зауважимо, що абстрактне мислення виходить за межі органів чуття. Розкриваючи сенс єдності чуттєвого та раціонального у пізнанні, треба виділити дві протилежні концепції: сенсуалізм та раціоналізм, вміти назвати представників цих напрямів.

Особливо уважно підійдіть до вивчення питання, присвяченого проблемі істини. Тут треба акцентувати увагу на тому, що істина – це не щось застигле та незмінне, але саме процес, у якому наявні чуттєва, раціональна та практична складові, тому істина – складне процесуальне розумове утворення. Треба знати різні концепції істини, називати їх помітні недоліки, зрозуміти, що істину можна збагнути тільки у всій повноті.

Ознайомитись із фрагментами праць та їх осмисленням можна у навчальному посібнику-практикумі з філософії, вказаному серед додаткових джерел у списку рекомендованої літератури до теми.

При виконанні першого завдання практичного блоку вкажіть у таблиці основні філософські течії / теорії / представників, визначте суть цих філософських поглядів та наведіть ключові цитати із праць представників цих шкіл / теорій / течій, які ілюстрували б їхні положення (оформлюйте таблицю, як вказано у рубриці «Форма звіту»). У другому завданні варто схематично показати співвідношення понять «методу» та «методології» пізнання, їх складників, продемонструвати, яке з понять ширше за значенням.

Рекомендована література

основна

1. Історія філософії: Підручник. К., 2001.
2. Ісакова О.І., Щербакова Н.В. Філософія науки: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019.
3. Історія філософії: Підручник для вищої школи. Харків, 2003.

4. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
5. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
6. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Гальченко М.С. Особливості мислення і пізнання в реальності інформаційного простору. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 152–156. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обріи%20вип.42.pdf>
2. Гордієнко В. Кордоцентризм і проблема пізнання в умовах сучасності. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2011. Вип. 1(21). С. 58–62. URL : <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/618>.
3. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
4. Садовнік В.П. Структурованість системи наукового пізнання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Т. 1. №3 (28). С. 66–69.
5. Філософія. Хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. / за ред. Л. В. Губерського. Київ : Знання, 2012. 621 с.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Чому одним із найважливіших питань філософії є питання пізнаваності світу?
2. Чи згодні ви з І. Кантом, який стверджував, що, без сумніву, усяке пізнання починається з досвіду?
3. Продумайте та викладіть у чіткій послідовності аргументи прихильників агностицизму та контраргументи їх опонентів?
4. У яких формах здійснюється чуттєве пізнання і в яких – раціональне?

Практична робота №6

СУСПІЛЬСТВО Й ІСТОРІЯ ЯК ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ

Мета: здійснити філософський аналіз суспільства, його структури та тенденцій розвитку, охарактеризувати взаємозв'язок суспільства з природою, а також місце людини у соціумі; розвивати критичне мислення; формувати громадянські цінності.

Теоретичний блок

1. Суспільство як система, що розвивається.
2. Основні концепції суспільного розвитку.
3. Суспільство і держава.

Практичний блок

1. Зробіть таблиці, які б розкривали основні філософські погляди на проблеми суспільства та історії .
2. Зробіть схему «Суспільство як система».

У підготовці до практичної роботи важливо зрозуміти основні принципи, за якими твориться, функціонує та розвивається суспільство, а також місце, яке посідає людина в соціумі.

Вивчаючи цю тему, необхідно визначити поняття суспільства, його специфіку, відмінність від природних форм життєдіяльності. Слід підкреслити, що суспільство є, в першу чергу, сукупністю відносин між людьми та соціальними групами та утвореннями, й воно визначається спільною життєдіяльністю. Далі важливо підкреслити, що оскільки суспільство являє собою об'єктивну єдність різноманітності, що постійно змінюється, слід розглядати його як особливе системне утворення, якому притаманний

саморозвиток. Серед факторів такого розвитку необхідно вказати об'єктивні та суб'єктивні.

Варто згадати концепції та погляди на суспільство, які виникли ще в античності, та підкреслити, що суто соціальна проблематика, винесення суспільства в якість предмету філософського інтересу відбулося пізніше, вже у пізньому Середньовіччі та в епоху Відродження. Тут можна згадати перші соціальні концепції, в тому числі утопічного характеру, які поклали початок соціальній філософії Нового часу. Певну увагу можна приділити соціальним концепціям XVII–XVIII ст.ст., а також розумінню суспільного розвитку Г.В.Ф Гегелем та О. Контом.

Проте основну увагу в цьому питанні необхідно приділити цивілізаційному підходу, формаційній концепції та сучасним концепціям соціального розвитку. В першу чергу треба визначити, коли з'явився цивілізаційний підхід в європейській думці (Дж. Віко), вказати його загальні особливості (в першу чергу, зорієнтованість на розвиток духовності суспільства) та переваги. Далі можна докладніше розповісти про концепції А. Тойнбі, О. Шпенглера, П. Сорокіна.

Необхідно розглянути марксистську концепцію суспільно-економічних формацій із їхньою зорієнтованістю на абсолютизацію фактору матеріального виробництва.

Висвітлення особливостей політичного життя суспільства та визначення її базової складової – держави необхідно починати з прояснення ознак держави, умови, механізм та мету її виникнення. Особливу увагу треба приділити владним відносинам, що лежать в основі існування держави.

Ознайомитись із фрагментами праць та їх осмисленням можна у навчальному посібнику-практикумі з філософії, вказаному серед додаткових джерел у списку рекомендованої літератури до теми.

При виконанні першого завдання практичного блоку вкажіть у таблиці основні філософські течії / теорії / представників, визначте суть цих філософських поглядів та наведіть ключові цитати із праць представників цих

шкіл / теорій / течій, які ілюстрували б їхні положення (оформлюйте таблицю, як вказано у рубриці «Форма звіту»). У другому завданні варто схематично показати ієрархічну структуру суспільства як системи, елементи цієї системи, її якості.

Рекомендована література

основна

1. Історія філософії: Підручник. К., 2001.
2. Історія філософії: Підручник для вищої школи. Харків, 2003.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. К., 1996.
2. Дієго Феліпе А.-К., Тацій В.Я., Магда Джулісса Р.-Б., Данильян О.Г. Значення критичного мислення у житті сучасного суспільства. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2020. №3(46). С. 11–27.
3. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
4. Попова Л.П. Общество. Основы философского анализа. Общество как развивающаяся система. Культура и цивилизация/ Л.П. Попова. Х. : Из-во «ХПИ», 1993.
5. Юрій М.Ф. Соціологія культури : навч. посіб. Київ : Кондор, 2020.
6. Ягодзінський С.М. Соціальні трансформації в умовах формування інформаційного простору: можливості, реалії та ризики. *Філософські обрії.* 2019. Вип. 42. С. 25–29. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обріи%20вип.42.pdf>

Запитання й завдання для самоконтролю

1. У чому полягає специфіка філософського аналізу проблеми людини?
2. Порівняйте концепцію людини в античній філософії, Середньовіччі та в епоху Ренесансу?
3. Як співвідносяться соціальний та біологічний початок у людині?
4. Розкрийте сутність наступних понять «людина», «індивід», «особа», «особистість», «індивідуальність».
5. Які філософські концепції буття людини Вам відомі?
6. У чому полягає сенс життя у духовному досвіді людства?
7. Як розглядалась концепція людини в європейській філософії?

ФОРМА ЗВІТУ
з практичної роботи

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОГО ЛИСТА

Робота

(ПІБ)
студента (тки) _____ курсу _____ групи
спеціальності _____
Практична робота № _____

До практичних занять змістового модуля 1

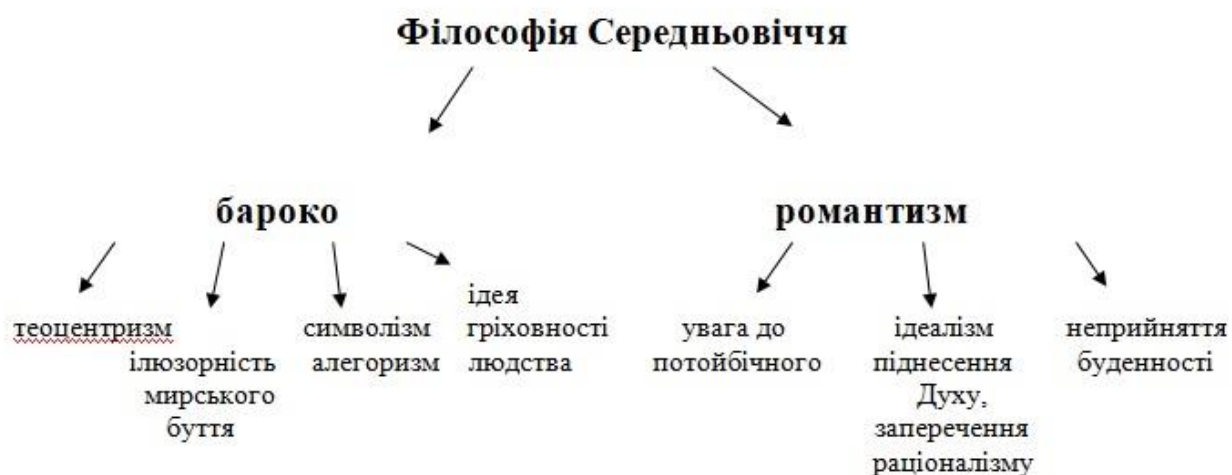
Таблиця «Основні напрямки філософії

»
(назва періоду)

Філософське вчення або школа	Основні положення	Цитати із праць засновника (представників)
	1. 2. 3. 4.	«.....» «.....»

Схема

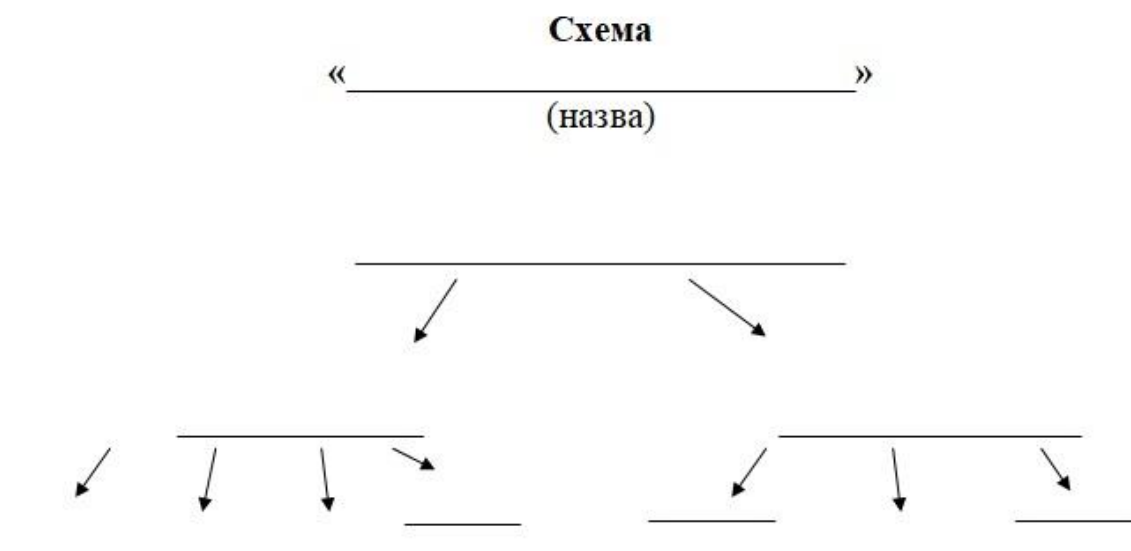
«Вплив філософії _____ на світову культуру»
(назва доби)

До практичних занять змістового модуля 2

Таблиця «Проблема _____ у філософії»
(назва філософської категорії)

Філософське вчення або школа	Основні положення	Цитати із праць засновника (представників)
	1. 2. 3. 4.	«.....» «.....»

САМОСТІЙНА РОБОТА

Тема 1

ОСНОВНІ ТИПИ СВІТОГЛЯДУ

Мета: дати уявлення про основні типи свідомості та їхню еволюцію; розвивати вміння аналізу й синтезу, критичного мислення; формувати загальнолюдські цінності, особистісні якості.

Теоретичний блок

1. Специфіка міфології як форми духовної діяльності людини.
2. Релігія як форма світогляду.
3. Філософський світогляд.
4. Виконайте тести за темою.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, визначте особливості кожного типу світогляду: від міфологічного до наукового, простежте умови їх формування та розвитку. Важливо вміти їх характеризувати за типовими ознаками. Так, у міфологічному світогляді варто звернути увагу на такі риси, як антропоморфізм, генетизм, відсутність межі між реальним та уявним, тотемізм тощо; у релігійному – на догматизм, багатозначність, дуалізм мислення й т.п. Зауважте на функціональному призначенні кожного типу (нормативно-регулятивна, оцінювальна функції та ін.). Поясніть причини формування філософського світогляду та його принципову відмінність від наукового. Подумайте, чому немає єдиної думки щодо тотожності / розмежування понять «філософія» та «наука».

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
3. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
4. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Гарін В. Міф і міфологія. *Українське релігієзнавство*. 2002. №22. С. 16–23. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrr_2002_22_4.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Орлов О.І. Проблема співвідношення віри та наукових знань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №5. С. 350–353.
4. Пайда Ю.Ю. Філософсько-світоглядні засади релігії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №3. С. 344–347.
5. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр «Академія», 2001.
6. Філософія: підручник / Г.А. Заїченко та ін. К., 1995.

Запитання й завдання для самоконтролю

1. Що таке світогляд? Які чинники його формування?
2. Які типи світогляду розрізняють? Що лежить в основі їх розрізнення?
3. Чим визначається міфологічний світогляд? До якого періоду розвитку людства він відноситься?
4. Чи релігійний світогляд можна вважати протилежним за характером та призначенням? Чому?
5. Що стало причиною формування філософського світогляду? Чим він характеризується?

6. Чи тотожні поняття «філософія» та «наука»? Які спільні / відмінні риси цих типів світогляду можна визначити?

Тема 2

ФІЛОСОФІЯ ДАВНЬОЇ ІНДІЇ ТА КИТАЮ

Мета: дати загальну характеристику філософії давніх східних держав, розкрити сутність основних напрямків, що сформувалися у цей період в давній Індії та Давньому Китаї, характерні риси та особливості філософських пошуків.

Теоретичний блок

1. Формування філософії як нового типу світогляду.
2. Філософія Давньої Індії:
 - взаємозв'язок ідей світобудови, суспільного устрою та належного індивідуального буття у ведичній традиції;
 - ортодоксальні школи індійської філософії.
3. Філософія Давнього Китаю:
 - даосизм: учення про єдність природи та людини;
 - конфуціанство: учення про «благородного мужа»;
 - Мо-цзи та моїзм про державний устрій та управління державою.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, зверніть увагу на умови формування давньоіндійської та давньокитайської філософії: зумовленість соціально-політичної та морально-етичної проблематики вчень існуванням деспотичних режимів; значний вплив міфології на світоглядні засади; автохтонність. Ознайомтеся з текстами провідних представників філософської думки цих

країн у хрестоматії, поданої в списку рекомендованої літератури, визначте особливості кожного філософського вчення, запропонованого для розгляду в теоретичному блоці.

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Безродний А. «Конфуціанський человек»: стабільність традицій против «либерального хаоса». Проблема людини у філософії: матеріали XXVII Харківських міжнар. Сквородинівських читань, 27-28 вересня 2019 р. / Інститут філософії ім. Г.С. Сквороди НАН України, Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків : Майдан, 2019. С. 54–62.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр “Академія”, 2001.
4. Філософія: підручник / Г.А. Заїченко та ін. К., 1995.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що визначає особливості розвитку давньої східної філософії?
2. На основі чого розрізняються ортодоксальні та неортодоксальні філософсько-релігійні школи Давньої Індії?

3. Як поняття «карма», «сансара», «мокша» розкривають суть давньоіндійської філософії?

4. Схарактеризуйте даосизм як матеріалістичне вчення.

5. Які філософські питання розробляв Конфуцій? Яка людина називається «конфуціанською»?

Тема 3

ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ

У ФІЛОСОФІЇ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ

Мета: дати загальну характеристику філософії Середньовіччя та епохи Відродження, розкрити сутність філософських вчень, що сформувалися у ці періоди, характерні риси та особливості філософських пошуків, погляди на людину та її місце у Всесвіті; розвивати критичне мислення; розширювати кругозір.

Теоретичний блок

1. Августин Аврелій про моральне самовдосконалення людини.
2. Проблема сутності й існування у філософії Фоми Аквінського.
3. Ренесансний культ краси, творчості, любові та гідності людини.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, зверніть увагу, що осмислення доби Середньовіччя дозволяє зрозуміти досягнення, що мали подальший вплив на духовний розвиток людини і суспільства. Філософії цього періоду притаманний теоцентризм: єдиний Бог являється абсолютним і найвищим буттям, найвищою формою і найвищим благом, духовною дійсністю, яка визначає все існуюче. Зверніть

особливу увагу на дискусію схоластів про реальність загальних понять (універсалій), що призвело до боротьби номіналізму та реалізму.

Перегляд провідних філософських ідей доби Відродження дає можливість виразно побачити перехідний характер епохи, яка була суперечливою і неоднозначною. Опишіть соціально-економічні та культурно-історичні чинники, що зумовили радикальний світоглядний переворот в епоху Відродження (формування капіталістичного устрою, революція в науці, великі географічні відкриття, криза релігійного світогляду та ін.). Охарактеризуйте основні натурфілософські системи в їх атомістичному і пантеїстичному варіантах (М. Кузанський, М. Коперник, Дж. Галілей, Дж. Бруно) і розкрийте ідею тотожності мікро- і макрокосму в натурфілософії Ренесансу. Обґрунтуйте гуманістичний і антропоцентричний характер філософії Відродження; зупиніться на особливостях антропоцентризму Відродження, його принциповій відмінності від антропоцентризму середньовічного.

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

7. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. К., 1997.
8. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>

9. Омельчук О.М. Гуманістичні уявлення про поведінку людини у філософії епохи відродження. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. №3. С. 438–448.

10. Орлов О.І. Проблема співвідношення віри та наукових знань. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №5. С. 350–353.

11. Пайда Ю.Ю. Філософсько-світоглядні засади релігії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. №3. С. 344–347.

12. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр “Академія”, 2001.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте загальні риси та особливості середньовічної філософії?
2. Що таке патристика? Визначте основні філософські ідеї Августина Блаженного.
3. Яким чином простежуються ідеї Платона і Аристотеля у філософії Середніх віків?
4. Якою має бути людина згідно з середньовічним світоглядом?
5. Як змінює антропоцентризм доби Відродження бачення світу й людини?

Тема 4

НІМЕЦЬКА КЛАСИЧНА ФІЛОСОФІЯ

Мета: розкрити сутність, специфіку розвитку основних напрямків, течій та ідей європейської філософії кінця XVIII – поочатку XIX ст.; розвивати навички аналізу й синтезу; формувати загальнолюдські цінності, особистісні якості.

Теоретичний блок

1. Морально-практична філософія І. Канта;
2. Об’єктивний ідеалізм і діалектика Г. Гегеля;

3. Антропологічний матеріалізм Л. Феєрбаха.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Вивчаючи класичну німецьку філософію, треба звернути увагу на висвітлення сутнісних рис, внутрішніх протиріч, новизни та історичних досягнень цієї школи. Розгляньте докритичний та критичний періоди філософії І. Канта і поясніть, як змінювалася проблематика його філософських пошуків.

Слід акцентувати увагу на такому досягненні цієї філософської школи, як розробка нею діалектичного методу пізнання. Найбільш розвиненого вигляду діалектика набула у Г.В.Ф. Гегеля, у методі якого під ідеалістичною оболонкою діалектики понять містилася ідея діалектики речей. Діалектика Гегеля стала плідною основою для подальшого розвитку філософської думки. Аналізуючи надбання німецької класичної філософії, необхідно також розрізняти, чим вчення представників цієї філософської школи відрізняються одне від одного.

Особливу увагу зверніть на суперечності у позиціях Г.В.Ф. Гегеля та Л. Феєрбаха. Будучи однією з вершин розвитку філософської думки, німецька класична філософія становить одночасно останню форму класичної європейської філософії, переддень появи принципово нового типу філософування – некласичної філософії.

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.

5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. К., 1997.

2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>

3. Лисий В. Свідомість – самосвідомість – розум як логіка сходження класичної німецької філософії. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки.* 2019. Вип. 22. С. 107–126.

4. Остапець І. Філософські погляди Л. Фейєрбаха та їх поширення в Україні (кінець XIX – перша половина XX ст.). *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2019. Вип. 24. С. 92–99.

5. Панафідіна О. Концепція зрілого розуму у філософії І. Канта. *Актуальні проблеми духовності: зб. наук. праць / ред. Я.В. Шрамко. Кривий Ріг, 2021. С. 43–69.*

6. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр “Академія”, 2001.

7. Філософія: підручник / Г.А. Заїченко та ін. К., 1995.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть історичні межі та основні риси німецької класичної філософії?
2. Які особливості філософії І. Канта докритичного і критичного періодів?
3. У чому полягає антропологічний матеріалізм Л. Феєрбаха?
4. У чому сутність основних законів діалектики, що сформульовані Г.В.Ф. Гегелем?

Тема 5

СИТУАЦІЯ ПОСТМОДЕРНУ У ФІЛОСОФІЇ

Мета: розкрити сутність, специфіку філософії постмодерну; розвивати критичне мислення; формувати загальнолюдські цінності, особистісні якості.

Теоретичний блок

1. Основні положення і принципи постмодернізму.
2. Головні напрями сучасної релігійної філософії.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, зверніть увагу на причини повороту в соціологічній, ідеологічній та лінгвістичній сферах у другій половині ХХ ст., пошуки нової раціональності. Варто пам'ятати, що постмодерн насамперед пов'язаний з ідеєю релятивності будь-яких світоглядних систем, а постмодерністська рефлексія спрямована на доказ неможливості філософії як такої, неможливості вироблення нового філософського стилю мислення, що розуміється як створення цілісної пояснювальної світоглядно-теоретичної системи.

В межах цієї теми варто розглянути метод деконструкції Ж. Дерріда, який розвиває тезу про вичерпаність філософії й розуму в класичних формах, заснованих на розумінні буття як присутності. Зверніть також увагу на праці Ж. Дельоза й Ф. Гваттарі, що синтезують у них філософію, психоаналітичні підходи, політичну теорію й, що претендують на створення теорії, спрямованої проти європейського панлогізму й раціоналізму. Вони досліджують проблему бажання, його рефлексії, фіксації й кодифікації, що пов'язане з мовним оформленням бажання, його конструюванням “граматикою” культури, що визначає місце людини в “соціальній машині”.

Таким чином, на зміни універсалістському модернові постмодерне бачення світу характеризується плюралізмом (множинністю) й фрагментарністю, віддає перевагу відмінностям і рухливості.

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/horbatenko_postmodern.pdf.
2. Морщакова О. Культура соціогуманітарного пізнання у ситуації постмодерну. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/23344/1/Морщакова%20О..pdf>.
3. Огорокова В.В. Постмодерна культура як світ симулякрів. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Серія: Філософія. 2018. №51. С. 23–33. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/issue/view/112>
4. Причепій Є.М., Черній А.М., Гвоздецький В.Д., Чекаль Л.А. Філософія: посібник. К. : Видавничий центр “Академія”, 2001.
5. Сукенніков О.В. Висвітлення сутності постмодернізму як прямої протилежності соціального. *Humanities Studies. Філософія*. 2020. №6 (83). С. 56–69.
6. Шаблевська І.Ю. Людина і суспільство пізнього модерну: філософсько-політичні детермінанти. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Серія: Філософія.

2019. Т. 2. №52. С. 142–149. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/issue/view/183>.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що нового в бачення світу й людини приніс постмодерн?
2. Як у філософії постмодерну реалізується категорія релятивності?
3. Що таке деконструктивізм? Розкрийте основні положення методу Ж. Дерріда.
4. Як розуміють суть філософії та її завдання Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі?

Тема 6

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ

Мета: поглибити знання здобувачів вищої освіти про особливості розвитку української філософської думки у ХІХ ст.; розвивати критичне мислення; формувати загальнолюдські цінності та громадянську позицію, виховувати патріотизм.

Теоретичний блок

1. Роль громадсько-політичних рухів у поширенні філософських ідей в Україні.
2. Філософсько-світоглядні ідеї представників української літератури ХІХ століття.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

При опануванні теми зверніть увагу на міста-центри розвитку культурного життя в різних регіонах: Київ, Львів, Харків та Полтава (Слобожанищина), Миколаїв та Одеса (Південь), Закарпаття. У світоглядному плані це був період розроблення та поглиблення ідей просвітництва та

ознайомлення із новими віяннями західноєвропейської філософії. Тож варто простежити, як вплинула німецька класична філософія на розвиток української філософської думки цього часу.

Доцільно також пояснити, чому філософська думка в Україні XIX ст. виражала себе не лише в прямій формі, а й через літературу, громадсько-політичні погляди та у програмах різних соціально-політичних рухів. Детальніше опрацюйте філософські погляди М. Максимовича, О. Новицького, П. Юркевича, розкрийте особливості діяльності членів Кирило-Мефодіївського товариства (М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка та ін.).

Рекомендована література

основна

5. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
6. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Антропологічний код української культури і цивілізації : монографія: у 2 кн. Кн. 1 / О.О. Рафальський [та ін.]. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Горський В. С. Історія української філософії : Курс лекцій. К., 1996.
4. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991.
5. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. К., 1992.
6. Історія філософії України : підручник / М.Ф. Тарасенко та ін. К., 1994.

7. Чобанюк М. Творчість Шевченка: філософія чи література? Рідне слово в етнокультурному вимірі : збірник наукових праць. Дрогобич: П'світ, 2021. С. 152–158.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. У яких умовах формувалася українська філософська думка ХІХ ст.? Чи можна говорити про її політичну й ідеологічну зумовленість?
2. Яку роль відігравали в суспільному й громадському житті громадсько-політичні рухи? Схарактеризуйте основні ідеї провідних представників.
3. Чому говорять про єднання філософії з літературою? Наведіть конкретні приклади.

Тема 7

ПРОБЛЕМА ЄДНОСТІ СВІТУ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Мета: поглибити розуміння проблеми буття у філософському дискурсі через основні онтологічні категорії; розвивати вміння й навички аналізу й синтезу; формувати світоглядні засади.

Теоретичний блок

1. Рух як онтологічна категорія, його основні якості.
2. Проблема класифікації форм та рівнів руху матерії.
3. Поняття просторово-часового континууму і його якості.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, враховуйте, що в розумінні руху філософія виходить з двох принципів: перший говорить, що рух є внутрішньою, невідривною від

матерії властивістю, а другий – рухом є будь-які зміни. Необхідно послідовно розкрити кожен з них, підкреслити, що рух виникає з самої матерії (з одвічно притаманних їй протилежностей, їх єдності і боротьби), що він є всеосяжним і постійним, характеризується абсолютністю і відносністю, перервністю і неперервністю. Словом, рух є невід’ємною властивістю буття, атрибут матерії, спосіб її існування. У той же час, рух – це будь-яке змінювання. Перерахуйте форми руху, котрі звичайно виділяються у філософії: механічна, фізична, хімічна, біологічна, соціальна. Таким чином, кожному структурному рівню матерії властива своя форма руху. Всі вони взаємопов’язані та завжди взаємодіють..

Простір і час – форми буття матерії. Дайте їх визначення і викладіть їх загальні і специфічні властивості. Необхідно підкреслити, що в філософії склалися два підходи до розуміння простору і часу – субстанціальний (Демокрит, Епікур) і реляційний (Аристотель, Лейбніц, Гегель). Прибічники першого вважали, що простір і час, як і сама матерія є окремими реальностями, самостійними субстанціями. Реляціоністи розуміли простір і час як відношення, котрі виникають через взаємодію матеріальних об’єктів.

Крім цього, для повноти відповіді на питання про простір і час треба розглянути не тільки його вищевикладений варіант, але й показати його ідеалістичну (Кант, Гегель, Пірсон і інші) і метафізичну трактовки.

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>

2. Мельник В.В. Буття як висхідна категорія аналізу сучасного світу. *Філософські проблеми сучасності: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої Всесвітньому дню філософії) (20 листопада 2014 року)*. Херсон, 2014. С. 155–157.

3. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навчальний посібник для ст-тів вищих учбових закладів. К., 1995.

4. Тарароев Я.В., Нецветай Т.В. Философские репрезентации понятий «пространство» и «время»: от физики к музыке. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2019. Вип. 60. С. 107–120.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Які форми існування має буття та в чому їх специфіка.
2. У чому різниця між фізичним та філософським поняттями: матерії, руху?
3. Як сучасна наука тлумачить будову й властивості об'єктивного світу та категорію матерії?
4. Розкрийте філософський зміст понять «рух», «простір», «час». Яке значення мають уявлення про субстанціальні якості буття – рух, розвиток, простір, час – для розуміння тенденцій розвитку природи та суспільства?

Тема 8

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ СВІДОМОСТІ

Мета: поглибити знання щодо категорії свідомості, показати роль та значення теми для розвитку самосвідомості людини; розвивати критичне мислення; формувати особистісні якості.

Теоретичний блок

1. Свідомість, самосвідомість, несвідоме: природні і культурні детермінанти

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, варто згадати ті аспекти стосовно категорії свідомості, які вже були розглянуті на практичній роботі. Найголовніше твердження – суспільна свідомість має складну, розгалужену структуру. Варто ще раз розглянути її багатогранні рівні, форми.

Зверніть увагу, що важливим структурним компонентом свідомості є самосвідомість – здатність людської психіки усвідомлювати власні якості, властивості та ознаки.

Щодо несвідомого, треба зрозуміти, що крім процесів, котрі контролюються людиною і є свідомими, є дії, котрі здійснюються несвідомо і нею не контролюються. Таким чином, несвідоме – це певний рівень психічного відображення дійсності, який характеризується мимовільністю виникнення і протікання, відсутністю явної причини, свідомого контролю і регулювання. Підсвідоме – це психічні процеси, які відбуваються під порогом свідомості. Наприкінці треба обґрунтувати, чому свідомість людини – складне і багатогранне явище.

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Кашуба М. Внутрішній світ людини. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. №2. С. 7–15.
2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
3. Костицький М.В. Проблема свідомості у філософії та психології. *Ūridična psihologija*. 2017. №1 (20). С. 9–19.
4. Лисий В. Свідомість – самосвідомість – розум як логіка сходження класичної німецької філософії. *Вісник Львівського університету*. Серія філософські науки. 2019. Вип. 22. С. 107–126.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Чому вчені вважають свідомість складним багатоплановим феноменом? Назвіть основні причини складнощів розуміння та наукового вивчення свідомості?
2. Розкрийте складну структуру свідомості через систему її функцій.
3. Як формується самосвідомість? Як вона впливає на існування особистості?
4. Розкрийте проблему несвідомого як проблему наявності прихованих детермінант свідомості?

5. Визначте роль несвідомого в житті людини. Подумайте, як впливає на життя суспільства використання несвідомих інстинктів на телебаченні, в рекламі, політичній агітації?

Тема 9

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Мета: поглибити знання здобувачів вищої освіти щодо проблеми пізнання, зокрема розглянути вплив науки й техніки на вирішення основних філософських питань; розвивати критичне мислення; розширювати кругозір.

Теоретичний блок

1. Поняття науки.
2. Проблеми класифікації наук.
3. Техніка: закономірності її розвитку й роль у суспільстві.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, зверніть увагу на особливості науки як теоретичного типу свідомості, подумайте, чи можна вважати філософію наукою і чому. Варто зрозуміти, чому розвиток філософської думки залежить від науково-технічного прогресу.

Варто також звернути увагу на класифікацію наук. Поясніть, чому це питання є дискусійним, які критерії розподілу на групи закладають в основу різних класифікацій. Сучасне наукове знання представлено склепінням природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін. Загальний процес класифікації характеризується, з одного боку, подальшим дробленням

наукового знання, а з іншого – інтеграцією наук (теоретичною та прагматичною).

Рекомендована література

основна

1. Ісакова О.І., Щербакова Н.В. Філософія науки: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019.
2. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
4. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
5. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
6. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
2. Мельник О.О. Конспект лекцій з дисципліни «Історія науки і техніки» для здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» зі спеціальності 208 «Агроінженерія» заочної форми навчання. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2021. 177 с.
3. Семенюк Е., Мельник В. Філософія сучасної науки і техніки : підручник. 3-тє вид., випр. та допов. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 364 с. URL : <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/08/Melnik60h84-2016-ilovepdf-compressed.pdf>
4. Філософія і методологія науки: курс лекцій. 2012. URL: <http://psi.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-socialnyh-i-gumanitarnyh-dyscyplin/FMN-Posodie.pdf>

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Як взаємопов'язані філософія та наука? Чому їх відносять до теоретичних форм світогляду?
2. Які класифікації наук існують? На основі яких критеріїв відбувається розподіл?
3. Чому питання класифікації наук є суперечливим?
4. Як розвиток техніки та її використання людиною впливає на розвиток людства в цілому та формування світоглядних засад?

Тема 10

ПОНЯТТЯ ІСТИНИ У ФІЛОСОФСЬКОМУ ОСМИСЛЕННІ

Мета: поглибити знання здобувачів вищої освіти з теорії пізнання, зокрема щодо визначення істини; розвивати критичне мислення; формувати загальнолюдські цінності.

Теоретичний блок

5. Істина як процес і результат: її характеристики та критерій.
6. Види істини.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацьовуючи тему, особливо уважно підійдіть до вивчення питання, присвяченого проблемі істини. Тут треба акцентувати увагу на тому, що істина – це не щось застигле та незмінне, але саме процес, у якому наявні чуттєвий, раціональний та практичний складники, тому істина – складне процесуальне розумове утворення. Треба знати різні концепції істини,

називати їх помітні недоліки, зрозуміти, що істину можна збагнути тільки у всій повноті.

Треба також розуміти, що є відносна істина, яка в принципі правильно, але не повно відображає дійсність, не дає її всебічного образу, та абсолютна істина – повне, всебічне відображення дійсності, до якої можна наблизитися за допомогою послідовного досягнення істин відносних. Отже, відносна й абсолютна істини – це лише різні рівні, або форми, об'єктивної істини. Наше знання завжди відносно, оскільки залежить від рівня розвитку суспільства, техніки, стану науки і так далі. Чим вище рівень нашого пізнання, тим повніше ми наближаємося до абсолютної істини. Але процес цей може тривати нескінченно, бо на кожному етапі історичного розвитку ми відкриваємо нові сторони та властивості в оточуючому нас світі, створюємо про нього усе більш повні та точні знання. Цей постійний процес переходу від одних відносних форм об'єктивної істини до інших – найважливіший прояв діалектики в процесі пізнання.

Рекомендована література

основна

1. Ісакова О.І., Щербакова Н.В. Філософія науки: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019.
2. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
3. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
4. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
5. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
6. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Гальченко М.С. Особливості мислення і пізнання в реальності інформаційного простору. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 152–156. URL :

<http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/>

Філософські%20обріі%20вип.42.pdf

2. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>

3. Глушко Т.П. Постправда як медійний інструмент в умовах аксіологічного конфлікту. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 29–32. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обріі%20вип.42.pdf>

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Чому існує багато трактувань істини?
2. Чим обумовлена конкретність істини і в чому полягає її сутність?
3. У чому полягає абсолютність та відносність практики як критерію істини?

Тема 11

ЦІННІСТЬ ЯК СПОСІБ ОСВОЄННЯ СВІТУ ЛЮДИНОЮ

Мета: поглибити знання здобувачів вищої освіти з антропології, зокрема в питанні людських цінностей; розвивати критичне мислення; формувати загальнолюдські цінності.

Теоретичний блок

1. Поняття цінностей та їх соціальна природа.
2. Класифікація цінностей.
3. Життя людини як цінність в історико-філософському вченні.
4. Актуальні проблеми життя як цінності в українському суспільстві.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Опрацювуючи тему, визначте насамперед предмет вивчення аксіології як вчення про цінності. Зауважте, що світ культури є світом цінностей, адже людина щось робить, маючи конкретну мету. Кожну культуру можна уявити собі як набір конкретних, поділюваних більшістю її представників цінностей, що знаходяться в певній ієрархії. Подумайте, що може стати цінністю для людини і яка саме ієрархія цінностей можлива для окремої особистості та для суспільства в цілому.

Варто наголосити на тому, що спектр цінностей в будь-якій культурі широкий, але не безмежний. Людина вільна вибирати ті чи інші орієнтації, але це відбувається не в результаті абсолютного свавілля. Інакше кажучи, цінності обумовлені культурним контекстом і містять якусь нормативність. Людина порівнює свою поведінку з нормою, з ідеалом, метою, які виступають в якості зразка, еталона.

Наголосимо, що в критичні моменти розвитку людства чільне місце у філософських роздумах займала проблема цінності людського життя, точніше, ціни життя і смерті. Вирішити, варте чи не варте життя того, щоб його прожити, – значить відповісти на фундаментальне питання філософії.

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.

5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Антропологічний код української культури і цивілізації : монографія : у 2 кн. Кн. 1 / О.О. Рафальський [та ін.]. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020.

2. Кашуба М. Внутрішній світ людини. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. №2. С. 7–15.

3. Кобзева І.О. Людина на шляху до краси з позицій філософії. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Серія: Філософія. 2018. №51. С. 71–80. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/issue/view/112>

4. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навчальний посібник для ст-тів вищих учбових закладів. К., 1995.

5. Поправко О.В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь, 2016.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Що таке цінність? Як вона визначає людське існування?
2. Що дозволяє говорити про соціальну природу цінностей?
3. Як вибудовується ієрархія цінностей? Наведіть конкретні приклади.
4. Чи можна сказати, що людське життя саме по собі є найвищою цінністю?
5. Чи українське сьогодення доводить / спростовує Вашу думку?

Тема 12

ДУХОВНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Мета: охарактеризувати сутність духовного життя суспільства через аналіз її природи, структури, функції та форми, а також представити можливі шляхи розвитку духовного світу індивіда та духовного життя суспільства; розвивати критичне мислення; формувати духовні якості, загальнолюдські цінності.

Теоретичний блок

1. Природа, сутність та структура духовного життя суспільства.
2. Духовне життя з позиції релігії, мистецтва, культури, філософії та науки.
3. Сутність та структура «духовного світу індивіда» та його взаємозв'язок із духовним життям суспільства.

Практичний блок

1. Виконайте тести.

Вивчаючи цю тему, необхідно особливу увагу приділити поняттю «культура», яке хоч і має багату історію, все ж таки зводиться до двох основних тлумачень: перше тлумачення пов'язує з вихованням (ось чому поняттям культура часто позначають рівень вихованості й освіченості людини), а друге поняття розкриває культуру як сукупність людських цінностей, як сферу духовного життя суспільства. Явище культури багатогранне, воно всеосяжне. Духовна культура виступає багатошаровим утворенням і включає до себе пізнавальну (інтелектуальну), моральну, художню, правову, релігійну культуру.

Основними елементами духовного життя суспільства являється духовна діяльність, духовні цінності та потреби людей, духовне споживання, індивідуальна й суспільна свідомість.

Духовна діяльність закріплюється у формах культурних організацій, наукових інституцій, засобів масової інформації й т.д. Закони формування, структури та розвитку цих форм і виражає поняття суспільної свідомості. За своїм змістом суспільна свідомість є сукупністю ідей, поглядів, почуттів, настроїв людей, які відображають суспільне буття, тобто матеріальне життя суспільства. Далі рекомендується розглянути структуру суспільної свідомості. Перш за все, вона включає в себе два її рівні.

Перший рівень – повсякденна свідомість і відповідна йому суспільна психологія.

Другий рівень – теоретична свідомість і її вираження – ідеологія. Розкрийте сутність кожного з рівнів, покажіть їх специфіку і особливості, зв'язавши з практикою суспільного розвитку, наприклад, сучасної України. Обидва рівні діалектично взаємозв'язані – спробуйте пояснити, що це значить..

Далі необхідно показати ті форми суспільної свідомості, котрі входять до її структури: політична, правова, моральна, естетична, релігійна, наукова та філософська свідомість. Треба підкреслити, що кожна з форм також має два рівні та коротко охарактеризувати їх сутність, супроводжуючи прикладами з реального життя суспільства.

Рекомендована література

основна

1. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
2. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
3. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
4. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
5. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.

додаткова

1. Гнасевич Н.В. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Філософія». Тернопіль, 2020. URL : <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/41355/1/Lekcii%20zfilosof.pdf>
2. Кашуба М. Внутрішній світ людини. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. №2. С. 7–15.
3. Кобзева І.О. Людина на шляху до краси з позицій філософії. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Серія: Філософія. 2018. №51. С. 71–80. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/issue/view/112>

4. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К., 1995.
5. Поправко О.В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь, 2016.
6. Пролеєв В. С. Духовность и бытие человека. К., 1992.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. У чому полягає головна проблема визначення поняття «духовність»?
2. Розкрийте структуру духовного життя суспільства.
3. Як пов'язані між собою духовне життя суспільства та суспільна свідомість?
4. Розкрийте сутність суспільної свідомості як складного соціального феномену?
5. Як взаємопов'язані суспільне буття та суспільна свідомість?
6. Назвіть основні функції суспільної свідомості та коротко охарактеризуйте кожен?
7. Яка роль творчої інтелігенції у суспільстві?

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ*до ПМК I*

1. Філософія як форма людського самовизначення в світі.
2. Відношення “людина–світ” як предметне поле філософії.
3. Філософування як спосіб мислення і граничний вид теоретизування.
4. Філософія в системі духовної культури.
5. Філософія і релігійна свідомість.
6. Постмодерн і майбутнє філософії.
7. Проблема співвідношення філософії і науки в сучасних філософських системах.
8. Історія філософії як проблемний діалог різних філософських напрямків і шкіл.
9. Вплив ідей давньоіндійської філософії на духовний розвиток сучасного суспільства.
10. Феномен античної філософії в європейській історії.
11. Вплив античної філософії на розвиток української філософської думки та культури.
12. Співвідношення віри і розуму у філософії Т. Аквінського і сучасному неотомізму.
13. Філософські ідеї європейського Просвітництва та їх сучасне значення.
14. Проблема методу пізнання у філософії Нового часу.
15. “Категоричний імператив” І. Канта і проблема моралі.
16. Релігійна філософія та її місце в духовному житті суспільства.
17. Проблема відчуження у філософії К. Маркса і Е. Фромма.
18. Технократизм і його критика у сучасній філософії.
19. Проблема свідомості і мови у феноменології та філософській герменевтиці.
20. Проблеми знання, мови та розуміння в сучасній філософії неопозитивізму.

21. Феномен людини в християнському еволюціонізмі П. Тейяра де Шардена.
22. Філософський постмодернізм: філософські ідеї та їх оцінка.
23. Світова та українська філософія: аспекти взаємозв'язків.
24. Українська національна ментальність та їх відображення у філософії.
25. Філософські ідеї Ф. Прокоповича.
26. Екзегетика і символіка у філософії Г. Сковороди.
27. Філософська культура українського бароко.
28. Українська національна ідея та напрями її розробки в українській філософії ХІХ–ХХ т.
29. Проблема суспільного прогресу в творчості І. Франка.
30. Антропокосмізм В. Вернадського, його світоглядна та соціальна функції.
31. Проблема людини в українській філософії: ретроспективний аналіз.

до ПМК II

1. Сутність світу і сутність людини.
2. Проблема сенсу життя в сучасній філософії.
3. Свобода і відповідальність особи як філософська проблема.
4. Життєвий світ як культура.
5. Екологічна свідомість у контексті науково–технічного прогресу.
6. Духовні виміри буття людини.
7. Духовність і проблеми духовного відродження України.
8. Національна свідомість, її генеза, структура і функції в суспільному розвитку.
9. Сучасний містицизм як духовний феномен.
10. Пліуралізм і толерантність: основи взаємодії.
11. Раціональні і нераціональні форми пізнання.
12. Синергетика як нове світобачення.
13. Нація та сучасні проблеми націотворення.
14. Концепція громадянського суспільств: ідейні витоки і основні етапи формування.

15. Суб'єктивний фактор як творча сила історії.
16. Історичні можливості як єдність об'єктивних і суб'єктивних умов.
17. Поняття цивілізації та цивілізаційного підходу до розвитку суспільства.
18. Наука як об'єкт філософського дослідження.
19. Закономірності історичного розвитку науки.
20. Етика та праксеологія науки.
21. Свобода наукового пошуку та соціальна відповідальність науковця.
22. Наукове знання як система, його особливості і структура.
23. Наукова картина світу та її еволюція.
24. Принцип історизму в природничо-науковому і соціальному пізнанні.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ

1. «Воля до життя» на людському рівні проявляється як «воля до влади» – це положення характеризує вчення:

- а) І. Канта;
- б) К. Маркса;
- в) В. Леніна;
- г) Ф. Ніцше.

2. «Істина – те, що корисно» – основна теза:

- а) гедонізму;
- б) прагматизму;
- в) фрейдизму;
- г) номіналізму.

3. «Наука сама собі філософія» – основна теза:

- а) позитивізму;
- б) прагматизму;
- в) раціоналізму;
- г) екзистенціалізму.

4. «Чистою дошкою» Дж. Локк називав:

- а) людське тіло;
- б) людську душу;
- в) космічний розум;
- г) суспільство.

5. «Едипів комплекс» – одне з основних понять:

- а) томізму;
- б) фрейдизму;

- в) прагматизму;
- г) екзистенціалізму.

6. «Я знаю, що я нічого не знаю, а вони й цього не знають» – висловлення:

- а) Парменіда;
- б) Сократа;
- в) Платона;
- г) Аристотеля.

7. «Філософією серця» називають погляди:

- а) М. Костомарова;
- б) П. Куліша;
- в) Ф. Прокоповича;
- г) П. Юркевича.

8. Автором вчення про антиномії є:

- а) І. Кант;
- б) Й.Г. Фіхте;
- в) Ф.В. Шеллінг;
- г) Г.В.Ф. Гегель.

9. Автором вчення про монади є:

- а) Ф. Бекон;
- б) Дж. Локк;
- в) Г.В. Лейбніц;
- г) Р. Декарт.

10. Автором концепції ноосфери був:

- а) Д. Чижевський;
- б) С. Подолинський;

- в) В. Вернадський;
- г) В. Винниченко.

11. Автором концепції федералізму в державотворенні був:

- а) І. Франко;
- б) Т. Шевченко;
- в) Леся Українка;
- г) М. Драгоманов.

12. Будь-який міф побудований як:

- а) розповідь;
- б) пісня;
- в) міркування;
- г) діалог.

13. Вкажіть характерні риси провіденціалізму:

- а) Бог управляє світом, історія – виконання Божественного плану;
- б) Бог – Творець, він створив мир з нічого;
- в) Бог творить людину за своїм образом і подобою;
- г) Бог – осередок і джерело всіх цінностей.

14. Вчення про «дві натури» та «три світи» належить:

- а) митрополиту Іларіону;
- б) М. Смотрицькому;
- в) Т. Шевченку;
- г) Г. Сковороді.

15. Вчення про кінець світу:

- а) теоцентризм;
- б) есхатологія;

- в) провіденціалізм;
- г) креаціонізм.

16. Герменевтика – це:

- а) мистецтво пояснення й тлумачення;
- б) вид класичної науки про мову;
- в) ірраціональна філософія;
- г) усе назване.

17. Держава, за Конфуцієм, – це велика:

- а) колонія;
- б) родина;
- в) територія;
- г) усе зазначене.

18. Для емпіризму характерне визнання основним джерелом знання:

- а) почуттів;
- б) досвіду;
- в) розуму;
- г) інтуїції.

19. Для епохи Ренесансу характерно:

- а) Середньовіччя з домінуванням християнських цінностей;
- б) повне заперечення середньовічної культури;
- в) механічне відтворення античних духовних цінностей;
- г) відродження античної культури, її переосмислення в нових умовах.

20. Згідно з екзистенціалізмом, єдиною й справжньою дійсністю є буття:

- а) людської особистості;
- б) суспільства;

- в) соціальної групи;
- г) природних явищ.

21. Ідею інтегрально-радикального націоналізму обґрунтував:

- а) Т. Шевченко;
- б) Д. Донцов;
- в) М. Драгоманов;
- г) М. Коцюбинський.

22. Ідея «надлюдини» була висунута ірраціоналістом:

- а) А. Шопенгауером;
- б) Ф. Ніцше;
- в) В. Дільтеєм;
- г) А. Бергсоном.

23. Католицька церква оголосила Коперника й Бруно:

- а) святими;
- б) єретиками;
- в) сектантами;
- г) язичниками.

24. Кінцева мета людського існування в буддизмі – це досягнення:

- а) нірвани;
- б) самадхі;
- в) карми;
- г) дхарми.

25. Ламетрі, Дідро, Гельвецій, Гольбах – представники:

- а) середньовічної філософії;
- б) французького матеріалізму;

- в) марксизму;
- г) німецької класичної філософії.

26. Матеріалізм – це:

- а) принцип філософського дослідження;
- б) вчення про матеріальність світу;
- в) філософський напрямок, що стверджує первинність матерії;
- г) проголошення пріоритету почуттєвих задоволень.

27. На вчення, якого античного філософа спиралася середньовічна філософія Західної Європи?

- а) Фалес;
- б) Сократ;
- в) Демокріт;
- г) Аристотель.

28. На думку Л. Феєрбаха, Бог у християнстві наділяється характеристиками:

- а) людського роду;
- б) природи;
- в) тваринного світу;
- г) окремих речей і явищ.

29. Ф. Ніцше, В. Дільтей, А. Бергсон ... є представниками:

- а) сенсуалізму;
- б) філософії життя;
- в) екзистенціалізму;
- г) структуралізму.

30. Основна проблематика філософії Г. Сковороди:

- а) проблема боротьби проти кріпацтва;

- б) проблема пізнання природи;
- в) проблема людини;
- г) проблема політичної влади.

31. Основним принципом релігійного світогляду є:

- а) принцип віри;
- б) принцип любові;
- в) принцип довіри;
- г) принцип надії.

32. Основні закони діалектики розроблені:

- а) Аристотелем;
- б) Ф. Беконом;
- в) І. Кантом;
- г) Г.В.Ф. Гегелем.

33. Основні риси культури Ренесансу:

- а) догматизм;
- б) теоцентризм;
- в) гуманізм;
- г) ірраціоналізм.

34. Основоположником психоаналізу є:

- а) З. Фройд;
- б) А. Адлер;
- в) К.-Г. Юнг;
- г) Е. Фромм.

35. Основою всього, за Гераклітом, є:

- а) вогонь;

- б) вода;
- в) повітря;
- г) земля.

36. Першою історично сформованою цілісною системою світогляду була:

- а) міфологія;
- б) повсякденність;
- в) релігія;
- г) наука.

37. Першою філософською школою в Греції вважається:

- а) мілетська;
- б) піфагорійська;
- в) аристотелівська;
- г) платонівська.

38. Правильним є положення:

- а) Ренесанс і Відродження – різні епохи;
- б) Ренесанс передумова Відродження;
- в) Відродження передує Ренесансу;
- г) Ренесанс і Відродження позначають те саме.

39. Представником Києво-Могилянської академії є:

- а) С.Оріховський;
- б) М. Гулак;
- в) П. Куліш;
- г) Г. Сковорода.

40. Представником філософської думки Київської Русі є:

- а) Іоанн Скот Еріугена;

- б) Данило Заточник;
- в) М. Копернік;
- г) М. Ломоносов.

41. Ренесанс у духовному плані характеризується пануванням:

- а) мистецтва;
- б) науки;
- в) релігії;
- г) філософії.

42. Найбільш раннє джерело філософської мудрості Прадавньої Індії:

- а) Веданта;
- б) Веди;
- в) Йога;
- г) Упанішади.

43. Середньовічний світогляд за своєю суттю:

- а) геоцентричний;
- б) космоцентричний;
- в) антропоцентричний;
- г) науковий.

44. Сукупність поглядів на світ та ставлення до нього, що обумовлене цими поглядами:

- а) світогляд;
- б) концепція;
- в) практика;
- г) життя.

45. Теоретичною основою неотомізму є філософія:

- а) Фоми Аквінського;
- б) Макіавеллі;
- в) Тертулліана;
- г) Ф. Ніцше.

46. У духовно-світоглядному відношенні Середньовіччя – це епоха панування:

- а) наукового знання;
- б) релігії;
- в) міфології;
- г) філософії.

47. У яких культурних ареалах Стародавнього світу виникла філософія:

- а) Греції, Індії, Китаї;
- б) Індії, Римі, Греції;
- в) Китаї, Індії, Іранові
- г) Індії, Вавилоні, Китаї.

48. Філософія – це:

- а) така ж наука, як і історія, політологія, соціологія;
- б) це форма світогляду, що спирається на науку й розум;
- в) це релігія, де місце Бога займає абстрактне поняття;
- г) «наука наук», яка містить у собі всі інші науки.

49. Учитель, духовний наставник в індуїзмі:

- а) гуру;
- б) атман;
- в) йог;
- г) шудра.

50. Філософію мови в Україні вперше обґрунтував:

- а) Куліш;
- б) Потебня;
- в) Подолинський;
- г) Костомаров.

51. Філософія в епоху Нового часу виступає в союзі з:

- а) богослов'ям;
- б) наукою;
- в) мистецтвом;
- г) технікою.

52. Філософський метод Г.В.Ф. Гегеля є:

- а) метафізичним;
- б) діалектичним;
- в) догматичним;
- г) феноменологічним.

53. Характерною рисою української філософії прийнято вважати:

- а) теоцентризм;
- б) антропоцентризм;
- в) космоцентризм;
- г) кордоцентризм.

54. Хто є автором висловлення: «Я мислю, отже, я існую»:

- а) Т. Гоббс;
- б) Дж. Локк;
- в) Р. Декарт;
- г) Ф. Бекон.

55. Хто з античних мислителів бачив сутність речей у числах:

- а) Фалес;
- б) Піфагор;
- в) Аристотель;
- г) Платон.

56. Хто з давньогрецьких філософів був автором знаменитих апорій:

- а) Фалес;
- б) Платон;
- в) Сократ;
- г) Зенон.

57. Що в перекладі із грецької мови позначає «філософія»:

- а) любов до мудрості;
- б) любов до міркувань;
- в) любов до істини;
- г) любов до гармонії.

58. Як іноді називають повсякденний світогляд:

- а) здоровий глузд;
- б) тверда пам'ять;
- в) здоровий розум;
- г) ідеологія побуту.

59. Як називають перших грецьких філософів?

- а) політиками;
- б) фізиками;
- в) математиками;
- г) метафізиками.

60. Яке з питань є центральним у світогляді:

- а) питання про ставлення людини до світу у всіх його проявах;
- б) питання про відносини Бога й людини;
- в) питання про відносини людини й суспільства;
- г) питання про відносини людини й природи.

61. «Живи сам і дай жити іншим» – це принцип:

- а) гедонізму;
- б) розумного егоїзму;
- в) авторитаризму;
- г) раціоналізму.

62. «З породжених небом і землею людина є найціннішою» – ця думка належить:

- а) Конфуцію;
- б) Аристотелеві;
- в) Гегелеві;
- г) Марксу.

63. Абсолютизація стійкості знання породжує:

- а) догматизм;
- б) скептицизм;
- в) агностицизм;
- г) релятивізм.

64. Антропогенез – це процес:

- а) розвитку логічного мислення;
- б) розвитку мови;
- в) формування людини як соціальної істоти;
- г) формування анатомо-фізіологічних особливостей людини.

65. Безпосередньою метою пізнання є:

- а) істина;
- б) благо;
- в) омана;
- г) практика.

66. В основі економічної підсистеми суспільства перебуває:

- а) матеріальне виробництво;
- б) розподіл матеріальних благ;
- в) обмін зробленої продукції;
- г) науково-технічна революція.

67. Виділіть із запропонованих суджень вульгарний матеріалізм:

- а) свідомість – це суб'єктивна реальність;
- б) свідомість ідеальна;
- в) свідомість – це вид матерії;
- г) свідомість – це відбиття матерії.

68. Вчення про відносність усіх наших суджень:

- а) догматизм;
- б) релятивізм;
- в) сенсуалізм;
- г) емпіризм.

69. Вчення про суспільно-економічні формації було висунуто:

- а) І. Кантом;
- б) Г.В.Ф. Гегелем;
- в) К. Марксом;
- г) В. Леніним.

70. Гносеологія як частина (розділ) філософії, не займається дослідженням:

- а) форм і закономірностей пізнавальної діяльності;
- б) меж пізнання, засобів і методів знаходження достовірного знання;
- в) ціннісного відношення людини до навколишнього світу;
- д) співвідношення знання й реальності, знання й віри, суб'єкта й об'єкта пізнання.

71. Детермінізм – це:

- а) вчення, представники якого стверджують, що причину подій ми до кінця ніколи не можемо пізнати;
- б) вчення про того, що всі причини пізнавані або наукою, або філософією, або релігією;
- в) вчення про те, що все у світі має причину;
- г) усе перераховане.

72. Дійсне буття є Бог, – так уважалося в:

- а) античності;
- б) середньовічної християнської філософії;
- в) у німецькій класичній філософії;
- г) філософії постмодерну.

73. Для якої сфери життя суспільства характерні глобальні проблеми людства?

- а) економічної;
- б) соціальної;
- в) політичної;
- г) для всіх перерахованих.

74. Доля людини й людська історія з'являється як «Божий промисел». Це теза:

- а) християнської антропології;
- б) античної філософії;

- в) філософії Відродження;
- г) філософії Нового часу.

75. Ідея вторинності свідомості, її обумовленості матеріальними, економічними факторами була обґрунтована:

- а) Платоном;
- б) Г.В.Ф. Гегелем;
- в) К. Марксом;
- г) М. Бердяєвим.

76. І. Кант відзначав, що всі філософські питання, по суті, зводяться до одного:

- а) що є суспільство;
- б) що є людина;
- в) що є космос;
- г) що є природа.

77. Категорією, протилежною буттю є:

- а) матерія;
- б) небуття;
- в) свідомість;
- г) субстанція.

78. Концепція «суспільного договору» була сформульована в:

- а) Середньовіччі;
- б) добу Відродження;
- в) Новий час;
- г) Античну епоху.

79. Концепція ноосфери розроблена:

- а) А. Ейнштейном;

- б) В. Вернадським;
- в) Б. Расселом;
- г) Т. Куном.

80. Людина не є злою за природою, такою її робить недосконалість суспільних відносин і неправильне виховання. Цієї позиції дотримувалися:

- а) схоласти;
- б) перипатетики;
- в) просвітителі;
- г) пантеїсти.

81. Людська свідомість – це:

- а) суб'єктивна реальність;
- б) властивість людського мозку;
- в) продукт людського мислення;
- г) усе сказане вірно.

82. Матерія є філософська категорія для позначення:

- а) атомів;
- б) речовини;
- в) об'єктивної реальності;
- г) усього зазначеного.

83. Наприкінці ХХ ст. Ф. Фукуяма висунув ідею про:

- а) кінець історії;
- б) постіндустріального суспільства;
- в) надлюдини;
- г) про глобальні проблеми.

84. Онтологія – це розділ філософії, що вивчає проблеми:

- а) буття;
- б) свідомості;
- в) пізнання;
- г) людину.

85. Основне положення гедонізму як життєвого принципу – це:

- а) прагнення до пізнання світу;
- б) прагнення до насолод;
- в) прагнення до самопізнання;
- г) усі зазначені варіанти.

86. Перебільшення ролі відносної істини веде до:

- а) догматизму;
- б) релятивізму;
- в) прагматизму;
- г) соліпсизму.

87. Правильним є судження:

- а) практика – це виробнича діяльність людей;
- б) практика – це науково-експериментальна діяльність людей;
- в) практика – це суспільно-історична діяльність людей;
- г) усе наведене вище.

88. Практика – це (указати помилкове визначення):

- а) основа пізнання, її рушійна сила;
- б) джерело пізнання;
- в) вирішальний критерій істини;
- г) абсолютний і єдиний критерій істини.

89. Проблема буття введена у філософію:

- а) Парменідом;
- б) Сократом;
- в) І. Кантом;
- г) Г.В.Ф. Гегелем.

90. Простір і час – це:

- а) ознаки окремих явищ і процесів;
- б) форми існування матерії;
- в) комплекси наших відчуттів;
- г) сукупність наших думок про них.

91. Розділом філософії, що вивчає суспільство, є:

- а) соціологія;
- б) соціальна філософія;
- в) філософія історії;
- г) філософська антропологія.

92. Рух – це:

- а) спосіб існування матерії;
- б) модус матерії;
- в) ознака живих організмів;
- г) основа існування.

93. Свідомість індивіда – єдина достовірна реальність, а матеріальний світ – його породження. Ця позиція характеризується як:

- а) об'єктивний ідеалізм;
- б) вульгарний матеріалізм;
- в) соліпсизм;
- г) сенсуалізм.

94. Свідомість як атрибут матерії розглядали:

- а) Р. Декарт;
- б) І. Кант;
- в) Г.В.Ф. Гегель;
- г) Ф. Енгельс.

95. Світогляд, в основі якого лежить теза абсолютної споконвічної зумовленості усіх поглядів і вчинків людини, – це...

- а) детермінізм;
- б) волюнтаризм;
- в) фаталізм;
- г) гедонізм.

96. Соціальна структура суспільства – це:

- а) соціальні інститути й політичні організації;
- б) територіальні й регіональні об'єднання;
- в) сукупність соціальних общностей;
- г) усе зазначене.

97. Суспільна свідомість – це:

- а) моральні, естетичні, політичні, економічні, правові погляди людей;
- б) соціальні теорії характерні для даного суспільства;
- в) панівна ідеологія в суспільстві;
- г) індивідуальна свідомість помножене на кількість людей у суспільстві.

98. Теорія пізнання як філософська дисципліна:

- а) онтологія;
- б) антропологія;
- в) гносеологія;
- г) аксіологія.

99. Термін «Воно» у З. Фрейда використовується для визначення:

- а) свідомості;
- б) несвідомого;
- в) самосвідомості;
- г) божевілля.

100. Термін «знання» уживається в різних аспектах. Укажіть варіант, який не підходить:

- а) здатності, уміння, навички, які базуються на поінформованості про те, як щонебудь зробити, здійснити;
- б) певна процедура, яка виконується за заздалегідь заданою схемою;
- в) будь-яка пізнавально значима інформація;
- г) особлива пізнавальна одиниця, що існує у взаємозв'язку із практикою.

101. У гносеологічному аспекті напрямком, протилежним раціоналізму, є:

- а) ідеалізм;
- б) скептицизм;
- в) агностицизм;
- г) емпіризм.

102. У давньогрецькій філософії людина виступає як:

- а) частина суспільства;
- б) мікрокосмос;
- в) витвір бога;
- г) макрокосмос.

103. У рамках якої концепції суспільства розроблялися категорії «базис» і «надбудова»:

- а) формаційної;
- б) цивілізаційної;

- в) натуралістичної;
- г) постіндустріального суспільства.

104. Укажіть, яке судження виражає погляди діалектичного матеріалізму:

- а) істина – це знання, вірне завжди й у всіх відносинах;
- б) усі наші знання відносні, у них нічого абсолютного;
- в) у кожній відносній істині є елементи абсолютної;
- г) істинність будь-якого положення не має межі.

105. Указати найпростішу з форм руху:

- а) фізична;
- б) хімічна;
- в) механічна;
- г) соціальна.

106. Учень З. Фрейда К.-Г. Юнг увів поняття:

- а) колективного несвідомого;
- б) афекту;
- в) інтуїції;
- г) установки.

107. Уявне відбиття дійсності в голові людини:

- а) мотив;
- б) образ;
- в) ціль;
- г) відчуття.

108. Філософи, що заперечують (повністю або частково) принципову можливість пізнання буття:

- а) ідеалісти;

- б) матеріалісти;
- в) агностики;
- г) сенсуалісти.

109. Філософське визначення матерії дане:

- а) Р. Декартом;
- б) І. Кантом;
- в) К. Марксом;
- г) В. Леніним.

110. Формацийний підхід у розумінні суспільства оформився в рамках:

- а) матеріалістичного розуміння суспільства;
- б) ідеалістичного розуміння суспільства;
- в) релігійних концепцій суспільства;
- г) натуралістичних теорій суспільства.

111. Формула, яка була висунута З. Фройдом: людина – ...

- а) не господар у своєму власному будинку;
- б) вінець природи;
- в) біосоціальна істота;
- г) політична тварина.

112. Час – це:

- а) невідворотність майбутнього;
- б) вектор світового руху;
- в) розкриває тривалість існування параметрів матерії;
- г) усе перераховане.

113. Через категорію буття виражається:

- а) цілісність світу;

- б) послідовність подій у світі;
- в) суперечливість миру;
- г) дійсність.

114. Що є вищим критерієм суспільного прогресу:

- а) розвиток духовної культури;
- б) розвиток науки й техніки;
- в) розвиток продуктивних сил;
- г) самовдосконалення людини, якості її життя.

115. Ядром політичної підсистеми суспільства є:

- а) влада;
- б) політичні партії;
- в) держава;
- г) масові суспільні об'єднання.

116. Яка з перерахованих характеристик не властива свідомості:

- а) ідеальність;
- б) предметність;
- в) матеріальність;
- г) інтенціональність.

117. Яке явище матеріальне?

- а) електричне поле;
- б) число;
- в) відчуття;
- г) ідея.

118. Який підхід виводить сутність людини з характеру суспільних відносин?

- а) психоаналітичний;

- б) біологізаторський;
- в) метафізичний;
- г) марксистський.

119. Які судження можуть належати тільки матеріалістові?

- а) світ існує поза свідомістю людей;
- б) буття визначає свідомість;
- в) свідомість є властивість, продукт матерії;
- г) усе зазначене.

120. Яку позицію характеризує наступне положення: «наш мозок виділяє наші думки, як печінка виділяє жовч?»:

- а) об'єктивно-ідеалістичну;
- б) суб'єктивно-ідеалістичну;
- в) вульгарно-матеріалістичну;
- г) релігійну.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З КУРСУ

Підсумковий модульний контроль 1

1. Поняття філософії, її значення в системі вищої освіти.
2. Поняття світогляду, його структура, типи, функції.
3. Передумови виникнення філософії. Зв'язок філософії з іншими формами духовного освоєння світу (міфологією, релігією, мистецтвом, наукою).
4. Предмет філософії та особливості філософського мислення.
5. Структура філософії як системи знань про взаємини людини й світу.
6. Особливості й основні напрями релігійно-філософської думки Давньої Індії та Давнього Китаю.
7. Виникнення філософії в Давній Греції як теоретичної форми мислення.
8. Здобутки античних філософів та їх внесок у подальший розвиток філософії.
9. Класичний період античної філософії (філософські вчення софістів; діалектика Сократа; учення Платона про Ідеї; метафізика Арістотеля).
10. Філософія елліністичного та римського періодів (епікуреїзм; скептицизм; етика стоїцизму; філософія неоплатонізму).
11. Філософія Давньої Індії (ведична традиція; ортодоксальні школи індійської філософії).
12. Філософія Давнього Китаю (даосизм; конфуціанство; Мо-цзи та моїзм).
13. Зміна світоглядних орієнтирів як передумова формування філософії Середньовіччя.
14. Загальна характеристика філософії Середньовіччя, основні етапи її розвитку.
15. Основні напрями середньовічної філософії.
16. Співвідношення Божественного провидіння і свободи волі людини у філософії Августина Аврелія.
17. Філософська система Фоми Аквінського як вища сходинка схоластичної філософії.

18. Загальна характеристика й світоглядні основи епохи Відродження.
19. Відродження як своєрідний синтез Античності та Середньовіччя. Антропоцентризм і гуманізм.
20. Реформація та її ідеї.
21. Історичні передумови появи філософії Нового часу та її загальна спрямованість.
22. Емпіризм та раціоналізм в теорії пізнання Нового часу.
23. Механічний матеріалізм Т. Гоббса.
24. Суб'єктивно-ідеалістичний сенсуалізм Д. Берклі та Д. Юма.
25. Соціокультурні й соціально-економічні передумови формування цінностей доби Просвітництва.
26. Німецька класична філософія: єдність та багатоманіття форм.
27. Просвітництво як культурний феномен.
28. Вільнодумство й раціоналізм епохи Просвітництва (критика релігії у працях французьких просвітителів; соціально-антропологічні шукання; вчення про природне право й суспільний договір; французький матеріалізм XVIII ст.).
29. Класичний та некласичний типи філософствування.
30. Ірраціоналізм А. Шопенгауера та С. К'єркегора.
31. Позитивізм і неопозитивізм.
32. «Філософія життя» Ф. Ніцше.
33. Сцієнтистські напрями у західній філософії XX століття.
34. Антропологічні напрями у філософії XX століття (екзистенціалізм, філософська антропологія, персоналізм, фрейдизм, неофрейдизм).
35. Культурологічні та історіософські напрями у філософії XX століття.
36. Основні напрями релігійної філософії XX століття.
37. Ситуація Постмодерну у філософії.
38. Тенденції розвитку сучасної філософії.
39. Витоки та передумови виникнення української філософії.
40. Філософія доби Київської Русі.

41. Філософія українського Відродження та бароко (К. Сакович, І. Гізель, Т. Прокопович, Г. Щербацький).
42. Філософія Г. Сковороди.
43. Філософія Просвітництва й романтизму в Україні (О. Новицький, Т. Шевченко, П. Юркевич).
44. Роль громадсько-політичних рухів у поширенні філософських ідей в Україні.
45. Основні напрямки у філософській думці України ХХ ст.

Підсумковий модульний контроль 2

1. Світ як єдність об'єктивного та суб'єктивного.
2. Дофілософське розуміння світу.
3. Розвиток наукових уявлень про світ та його будову.
4. Сучасні наукові уявлення про принципи організації світу.
5. Проблема першопочатків світу (монізм, дуалізм, плюралізм).
6. Матеріалізм та ідеалізм як теоретичні напрями філософії щодо інтерпретації світу.
7. Буття як філософська категорія. Основні форми й способи існування буття.
8. Становлення й еволюція уявлень про матерію.
9. Рух як онтологічна категорія, його основні якості. Проблема класифікації форм та рівнів руху матерії.
10. Поняття просторово-часового континууму і його якості.
11. Свідомість як предмет філософського аналізу. Основні теорії походження свідомості.
12. Ідеальне й матеріальне в свідомості.
13. Творча сутність свідомості.
14. Соціальна обумовленість і сутність людської свідомості.
15. Механізми формування свідомості.
16. Свідомість і мовна діяльність людини.

17. Форми та рівні суспільної свідомості.
18. Свідомість, самосвідомість, несвідоме: природні і культурні детермінанти.
19. Пізнання як предмет філософського аналізу.
20. Пізнання як відображення. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Єдність чуттєвого й раціонального.
21. Основні принципи пізнавальної діяльності.
22. Практика як основа і рушійна сила пізнання.
23. Творчість та інтуїція у процесі пізнання.
24. Специфіка наукового пізнання.
25. Поняття методу та методології наукового дослідження.
26. Істина як процес і результат: її характеристики та критерій.
27. Поняття науки. Проблеми класифікації наук.
28. Техніка: закономірності її розвитку й роль у суспільстві.
29. Людина як філософська проблема.
30. Проблема соціального, біологічного та духовного в людині.
31. Особистісний вимір людини. Поняття «індивід», «індивідуальність», «особистість» у філософському вимірі.
32. Філософські концепції антропосоціогенезу.
33. Специфіка людського буття.
34. Сенс життя і проблема існування людини.
35. Цінність як спосіб освоєння світу людиною.
36. Життя людини як цінність в історико-філософському вченні.
37. Суспільство як предмет вивчення філософії.
38. Суспільство як спосіб буття людства.
39. Суспільство як система. Основні сфери суспільного життя та способи їх організації.
40. Матеріалістичний та ідеалістичний підходи до розуміння суспільства.
41. Формаційний і цивілізаційний підходи до розуміння суспільного розвитку.

42. Суспільний розвиток. Прогрес і регрес. Еволюція і революція.
43. «Криза сучасної цивілізації» і альтернативні проєкти майбутнього.
44. Духовне життя з позиції релігії, мистецтва, культури, філософії та науки.
45. Сутність та структура «духовного світу індивіда» та його взаємозв'язок із духовним життям суспільства.

СЛОВНИК ТЕРМІНІВ І ПОНЯТЬ

Агностицизм – філософська концепція, прихильники якої обґрунтовують існування меж пізнання, за певних умов заперечують пізнаванність сутності світу. До агностицизму приводить логічно послідовний скептицизм.

Аксіологія – вчення (у тому числі філософське) про цінності.

Аксіологічна функція філософії – роль філософії як теорії, що обґрунтовує ціннісну орієнтацію особистості, своєрідної «шкали» цінностей для особистості. У такому змісті ця функція тісно пов'язана зі світоглядною функцією філософії.

Атрибут – істотна властивість, без наявності якої предмет (чи об'єкт) не може існувати чи навіть мислитися. Наприклад, атрибутом матерії є рух, простір і час, а атрибутом людини є свідомість.

Буття – філософська категорія, яка виражає все те, що може якимось (тобто реально, потенційно чи віртуально) існувати. Розрізняють такі види: буття речей; буття людини; буття ідеального (буття чисел, ідей і т.п.); буття суспільства (чи соціальне буття); буття інформації.

Випадковість – філософська категорія, що виражає все те в бутті (події, явища і т.п.), що може відбутися тепер і в цьому місці, а може й не відбутися, або відбутися іншим часом і в іншому місці. Тим самим випадкова подія (явище і т.п.) протилежна необхідній події (явищу і т.п.), що обов'язково відбувається.

Відмінність – поняття, що виражає відношення неоднаковості предметів (речей) і доповнює категорію «тотожність».

Гілозоїзм – філософська концепція, відповідно до якої природа має загальну чутливість, атрибутивність. Така позиція, в основному, притаманна філософським системам (наприклад, системам Д. Бруно, Б.Спінози), спорідненим із матеріалізмом, але пов'язаним з релігією.

Гносеологія (теорія пізнання) – складник кожної розвинутої філософської системи. Головна задача теорії пізнання – описати, як людина

пізнає світ, які закономірності пізнавального процесу. Основні категорії гносеології: «об'єкт», «суб'єкт», «істина», «знання» і ін.

Гносеологічна функція філософії – роль філософії як теорії пізнання. Будь-яка досить розвинута філософська система містить гносеологію в якості одного зі своїх фундаментальних елементів.

Детермінізм – філософська концепція, відповідно до якої світ є хаос, а порядок – зв'язне ціле, є закономірним цілісним утворенням; будь-яка подія чи явище у світі чимось обумовлені (детерміновані), мають свою причину.

Діалектика – філософське вчення про розвиток, а також дуже впливова ідея (традиція) в історії філософії. Виділяють об'єктивну діалектику (один з її основоположників – Геракліт) і суб'єктивну діалектику (основоположник – Сократ). Головна ідея об'єктивної діалектики: світ вічно рухається, він сповнений протиріч. Сократ учив, що діалектика – це мистецтво вести доказову, аргументовану бесіду, дискусію. За Гегелем (і К. Марксом), діалектика – це загальне вчення (наука) про розвиток природи, суспільства і мислення (свідомості).

Дійсність – філософська категорія, яка позначає все те, що реально існує зараз, у цьому місці й тепер. Ця категорія доповнює іншу категорію діалектики – «можливість».

Діяльність – атрибут людини, її особливе ставлення до світу, що виражає її активність. Діяльність можна розглядати з погляду: 1) мети; 2) засобів її досягнення; 3) результатів. Матеріально-предметна діяльність, спрямована на зміну, перетворення дійсності, називається практикою; вона протистоїть іншому виду діяльності людини – мисленню, пов'язаному з діяльністю свідомості.

Дуалізм – філософська концепція, прихильники якої визнають рівноправними два начала – матеріальне (наприклад, матерію чи природу) та ідеальне, нематеріальне (відчуття, дух, думку, свідомість). Одним з яскравих представників дуалізму був французький філософ Р. Декарт.

Емпіризм – філософська, гносеологічна концепція, відповідно до якої джерелом знань є досвід (тобто спостереження, вимір, експеримент, чуттєві дані й т.п.). Основні представники: Е.-Ф. Бекон, Дж. Локк, Т. Гоббс, Д. Берклі, Д. Юм та ін. Емпіризм близький за змістом до сенсуалізму, але протилежний іншій гносеологічній концепції – раціоналізму.

Життя – філософське поняття, що виражає повноту буття людини.

Закон – філософська категорія, яка виражає особливий тип зв'язків, що є: регулярними, об'єктивними, істотними (сутнісними), загальними, необхідними, відтворюваними.

Закон взаємного переходу кількісних і якісних змін – одна із трьох закономірностей діалектичних зв'язків, сформульована вперше Гегелем як загальний закон розвитку. Цей закон стверджує, що об'єкт, який рухається, розвивається тоді й тільки тоді, коли порушується його міра. Категоріальний склад цього закону утворюють категорії: «якість», «кількість», «міра».

Закон єдності і взаємодії протилежностей – одна із трьох закономірностей діалектичних зв'язків, сформульована вперше Гегелем як загальний закон розвитку. Цей закон стверджує, що об'єкт, який рухається, розвивається тоді й тільки тоді, коли в ньому формується і розв'язується діалектичне протиріччя. Категоріальний склад цього закону утворюють категорії: «тотожність», «розходження», «протилежність», «діалектичне протиріччя».

Закон заперечення заперечення – одна із трьох закономірностей діалектичних зв'язків, сформульована вперше Гегелем як загальний закон розвитку. Цей закон стверджує, що об'єкт, який рухається, розвивається тоді й тільки тоді, коли його рух можна розглядати як (у принципі нескінченну) послідовність діалектичних заперечень. Категоріальний склад цього закону утворюють категорії: «діалектичне заперечення», «заперечення заперечення».

Заперечення діалектичне – філософська категорія, що виражає зміну однієї якісної визначеності (речі, системи і т.п.) іншою таким чином, що колишня якісна визначеність (якість) не знищується цілком, а зберігає в собі

все «позитивне» для наступного розвитку. Іншими словами, заперечувати діалектично – це не означає сказати: «Ні!»; оголосити щось (річ, систему і т.п.) таким, що не існує, а зберегти в ньому можливість наступних змін, що сприятиме розвитку.

Ідеалізм – філософська концепція, прихильники якої вихідним пунктом всього, що існує, вважають відчуття, свідомість (суб'єктивний ідеалізм), або духа, бога, чи іншу ідеальну сутність, що об'єктивно існує (об'єктивний ідеалізм). Яскравими представниками суб'єктивного ідеалізму є Д. Берклі, Д. Юм, позитивісти, екзистенціалісти, а об'єктивного ідеалізму – Платон, Гегель, неотомісти й ін.

Ідеологія – концепція (теоретична система), що обґрунтовує інтереси певної групи людей, співтовариства чи класу. Деякий час марксистська філософія була ідеологією комуністичної партії; ця ідеологія мала за мету обґрунтувати побудову комунізму.

Ідеологічна функція філософії – роль філософії як ідеології. Самій філософії ця функція внутрішньо не притаманна, однак на деяких історичних етапах окремі філософські системи можуть використовуватися владою як теоретична основа їхніх політичних ідеологій (наприклад, як це було в радянський час з марксистською філософією, що виступала теоретичною основою комуністичної ідеології).

Категорія – філософське поняття, що виражає своїм змістом найбільш загальні, фундаментальні сторони буття й пізнання і тому є невід'ємним елементом мови філософії.

Кількість – філософська категорія, що виражає величину предмета (об'єкта), можливість його оцінки, виміру в межах однієї й тієї самої якісної визначеності, тієї самої якості. Число, числова характеристика – один із прикладів вираження кількісної визначеності предмета чи явища.

Марксизм – певна концепція (світоглядна установка), у якій варто розрізняти принаймні три аспекти: 1) економічний (пов'язаний із однією з головних праць К. Маркса – «Капіталом»); 2) політико-ідеологічний (у зрілому

вигляді це – марксизм-ленінізм як ідеологія комуністичних партій) і 3) власне філософський, націлений на побудову матеріалістичної діалектики (чи діалектичного матеріалізму). Саме в третьому аспекті і варто вживати термін «марксистська філософія». Марксистська філософія – один зі складників марксизму поряд з науковим комунізмом і марксистською політекономією.

Матеріалізм – філософська концепція, прихильники якої вихідним пунктом, початком всього, що існує, вважали природу, матерію, а свідомість, усе духовне, відповідно, – результатом її розвитку.

Матерія – філософська категорія, що позначає об'єктивну реальність, яка в остаточному підсумку дається людині у відчуттях, Основні атрибути матерії – рух, простір і час.

Метод – сукупність правил, що визначають і спрямовують діяльність людини. Це поняття одержало глибокий розвиток і широке застосування в науці, виражаючи особливості наукової діяльності. Розглядаючи функції філософії, нерідко виділяють серед них і методологічну функцію.

Мислення – особлива діяльність свідомості зі створення, перетворення й оперування різного роду ідеальними (нематеріальними) об'єктами чи сутностями. Виражається мислення в **мові** й у діях, поведінці людини.

Міра – філософська категорія, що виражає єдність якісної і кількісної визначеності предмета чи явища (чи простіше: єдність якості і кількості в предметі), коли кількісні зміни не спричиняють зміну якісної визначеності. Не будь-яка кількісна зміна веде до зміни якісної визначеності, а лише та, за якої порушується міра – у цьому суть діалектичної закономірності, яку виявив Гегель (її називають законом взаємного переходу кількісних і якісних змін).

Міф – вид (форма) світогляду, у якому реальність представлена не так, яка вона є насправді, а, наприклад, шляхом наділення душею Природи, приписування їй надприродних властивостей. Тим самим міф пов'язаний з фантастичним описом дійсності і тому близький до казок, легенд, переказів і т.п. Міф – це сукупність (нерідко *система*) уявлень про світ і місце в ньому людини; міф є певним узагальненням тих чи інших явищ природи і суспільства.

Мова – система знаків для вираження думки і забезпечення можливості збереження й передачі інформації про дійсність, можливості комунікацій у суспільстві. Істотна роль мови для пізнання і спілкування між людьми. Мова філософії – це мова філософських категорій.

Можливість – філософська категорія, що позначає все те, що не існує зараз, у цьому місці й тепер, але може за певних умов здійснитися, реалізуватися в дійсності. Можливість і дійсність – це пара категорій діалектики, що взаємно доповнюють одна одну .

Монізм – філософська концепція, прихильники якої визнають одне начало, одну субстанцію. Якщо це матерія, то таку концепцію називають матеріалізмом; якщо це свідомість (або Бог, або абсолютна ідея, як у Гегеля), то таку концепцію називають ідеалізмом. У цьому розумінні від монізму різко відрізняється дуалізм.

Наслідок – філософська категорія, співвідносна з категорією «причина» і виражає результат дії причини. У рамках концепції жорсткого (так званого лапласівського) детермінізму виконується ключовий принцип: одна причина → один наслідок. У більш «м'яких» (і тому більш реалістичних) концепціях детермінізму наслідок може бути результатом дії декількох причин, або причина може приводити до декількох наслідків. Ідея ж зворотного зв'язку виражає вплив наслідку на причину.

Об'єкт – одна з центральних категорій теорії пізнання, що виражає те, що пізнається; тобто це фрагмент дійсності, що потрапляє у сферу пізнавальної діяльності суб'єкта. Взаємодія об'єкта і суб'єкта носить діалектично суперечливий характер.

Об'єктивний – тобто такий, що існує незалежно від суб'єкта, людини. Цей термін вживається для характеристики філософської концепції (наприклад, «об'єктивний ідеалізм»), для характеристики істини (об'єктивна істина) і т.п.

Онтологія – розділ філософії, предметом вивчення якого є буття: його види, форми, типи об'єктів і способи їхнього існування.

Особистість – поняття, що характеризує ступінь (і рівень) соціальної зрілості людини-індивіда, її самосвідомість як члена суспільства.

Повсякденний світогляд (повсякденний досвід; здоровий глузд) – первинна, ще недостатньо розвинута форма світогляду, що історично виникла в епоху становлення суспільства, ще до виникнення міфу і релігії. Він ґрунтується, головним чином, на стихійному чуттєвому досвіді, первинних традиціях, а не на знанні і логічному мисленні.

Причина – філософська категорія, що позначає явище, яке породжує інше явище і яке, своєю чергою, називається наслідком.

Прогрес – аспект, сторона розвитку, пов'язана з якісним перетворенням об'єкта чи явища, що приводить до їхнього удосконалення, більшої ефективності й т.п.

Простір – форма буття, що виражає місце розташування, протяжність, співіснування предметів (тіл, матеріальних об'єктів і т.п.) і явищ.

Протилежність – філософська категорія, що виражає граничний стан розходження.

Протиріччя – відношення між, принаймні, двома протилежностями.

Протиріччя діалектичне – співвідношення протилежностей, при якому вони (одночасно) і виключають, і доповнюють одна одну.

Раціоналізм – філософська концепція, відповідно до якої джерелом наших знань є не чуттєвий досвід, а розум, що включає в себе мислення, інтелектуальну інтуїцію і т.п. Раціоналізм протистоїть іншій гносеологічній концепції – емпіризму (і сенсуалізму). Найбільш значимими представниками раціоналізму епохи Нового часу (коли ця концепція найбільш чітко проявилася) є Р. Декарт, Г. Лейбніц, Б. Спіноза й ін.

Реальність – усе те, що має дійсне існування (на відміну від можливого і віртуального способу існування) і що може бути відзначено, відображено в дійсності. У філософській онтології зазвичай виділяють об'єктивну реальність, що, наприклад, виражається в категорії «матерія», і в суб'єктивну реальність, наявність якої невід'ємна від її носія – суб'єкта.

Релігія – форма (вид) світогляду, у якій дійсність представлена у фантастичних образах, шляхом введення надприродних властивостей і сутностей.

Розвиток – особливий рух, що характеризується прогресивною спрямованістю якісних перетворень Діалектика виступає як найбільш загальна теорія розвитку.

Рух – філософська категорія, що виражає один з атрибутів буття, – будь-які зміни, у тому числі зміни стану якого-небудь предмета (чи об'єкта).

Самосвідомість – здатність людини, її свідомості критично оцінити свій стан, своє буття; це здатність мовби подивитися на себе з боку, співвіднести себе з іншими, подібними собі.

Світогляд – узагальнена система поглядів на світ і місце в ньому людини. Це – система поглядів, оцінок, норм, установок, що виражають ставлення людини до світу та виступають орієнтиром і регулятивом її поведінки.

Сенсуалізм – філософська (гносеологічна) концепція, відповідно до якої джерелом знання є чуттєвий досвід, чуттєві дані, показання органів чуття. В історії філософії зустрічається матеріалістичний сенсуалізм (Ф. Бекон та ін.) та ідеалістичний сенсуалізм (Д. Берклі, Д. Юм, Е. Мах та ін.).

Система – це сукупність взаємозалежних елементів (тобто упорядкована безліч), об'єднаних у деяку цілісність зі своєю структурою, формою; тому система не є проста сума своїх елементів, частин.

Скептицизм – філософська, гносеологічна концепція, прихильники якої сумніваються у вірогідності показань органів чуття і взагалі у можливості об'єктивного пізнання, а також у можливості досягти істинного знання, істини.

Суб'єкт – одна з центральних категорій теорії пізнання, що позначає того, хто пізнає об'єкт. Суб'єктом може бути окремий індивід, група людей, або суспільство. Взаємодія суб'єкта і об'єкта носить діалектично суперечливий характер.

Субстанція – філософська категорія, що виражає основу буття. Наприклад, для матеріалістичної філософії у якості субстанції виступає матерія. Однак є й ідеальні, духовні субстанції – ідеї (наприклад, як у ідеалізмі Платона), Бог та ін.

Суспільна свідомість – філософське поняття, що виражає сукупність ідей, поглядів і концепцій, носієм яких виступає група людей чи суспільство в цілому.

Суспільство – система людей і специфічних відносин між ними. Суспільство – це складна система, елементами якої, своєю чергою, є системи меншого ступеня складності – держава, церква, політичні партії, інші громадські організації, родина і т.п. **Тотожність** – філософська категорія, що виражає відношення однаковості предметів. Два предмети А і В тотожні по відношенню один до одного, якщо всі властивості А властиві В, а також усі властивості В властиві А. У реальній дійсності абсолютної тотожності не буває; тотожність завжди в певному сенсі відносна; тотожність несе із собою відмінність.

Філософія – теоретична форма світогляду, яка має такі фундаментальні властивості: а) універсальність; б) орієнтацію на корінні питання буття, на граничні його підвалини; в) критичність, рефлексивність.

Цінність – особлива характеристика (особливий тип) ставлення людини до світу.

Явище – конкретна подія, властивість чи процес, що виражають зовнішні сторони дійсності і представляють форму прояву і виявлення деякої сутності. Тим самим «явище» і «сутність» – співвідносні філософські категорії, які взаємодоповнюють одна одну.

Якість – філософська категорія, що виражає визначеність предмета (об'єкта) як даного, як предмета даного типу, класу (наприклад, столу саме як столу, тобто меблів певного типу). Якість – це сукупність властивостей предмета, що виражають його цілісність, найбільш істотні його особливості.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ**основна**

1. Антропологічний код української культури і цивілізації : монографія : у 2 кн. Кн. 1 / О.О. Рафальський [та ін.]. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2020.
2. Бичко А.К., Бичко І.В., Табачковський В.Г. Історія філософії : підручник. К., 2001.
3. Ісакова О.І., Щербакова Н.В. Філософія науки: навчальний посібник. Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019.
4. Петрушенко В.Л. Філософія : Курс лекцій. К., Львів, 2001.
5. Троїцька Т.С. Філософія : навч. посіб. Мелітополь, 2008.
6. Філософія : підручник / за ред. М.І. Горлача, В.Г. Кременя, В.К. Рибалка. Харків, 2000.
7. Філософія : підручник / под ред. І.Ф. Надольного. К., 2001.
8. Філософія. Світ людини. Курс лекцій: навч. посібник / В.Г. Табачковський та ін. К., 2004.
9. Філософія: Логос, Софія, Розум: підруч. для студ-тів вищих навч. закладів / В.Г. Кремень, В.В. Ільїн. К., 2007.
10. Філософія: навч. посіб. / за ред. І.Ф. Надольного. К., 1998.
11. Філософія: підручник для вищої школи / І.В. Бичко та ін. К., 2001.
12. Філософія: навчальний посібник-практикум / О.Г. Волков, А.М. Землянський, Р.І. Олексенко, Є.М. Рябенко. Мелітополь, 2017.
13. Юрій М.Ф. Соціологія культури: навч. посіб. Київ : Кондор, 2020.

додаткова

1. Андрущенко В.П., Михальченко М.І. Сучасна соціальна філософія. К., 1996.
2. Білодід Ю.М. Філософія. Український світоглядний аспект: навч. посібник. К. : Кондор, 2006. 356 с.

3. Бурлука О.В. Самоосвіта особистості як спосіб формування стратегії життя. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Серія: Філософія. 2018. №51. С. 100–111. URL : <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/philosophy/issue/view/112>
4. Головка Б. А. Філософська антропологія. К., 1997.
5. Гончаренко К.С. Цифрова людина: фантазм втрати ідентичності. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 137–141. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обріи%20вип.42.pdf>
6. Горський В. С. Історія української філософії : Курс лекцій. К., 1996.
7. Грушевський М. С. Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991.
8. Єрмоленко А. Філософія Мирослава Поповича у контексті провідних тенденцій сучасної філософської думки. *Вісник Львівського університету*. Серія: філософські науки. 2019. Вип. 22. С. 136–142.
9. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. К., 1992.
10. Ісакова О.М. Масова свідомість як владна технологія: сутність і механізми реалізації. *Регіональні студії*. 2018. Вип. 12. С. 57–61. https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/26026/1/Регіональні%20Остудії%20УжНУ_№%2012.pdf#page=57.
11. Історія філософії України : підручник / М.Ф. Тарасенко та ін. К., 1994.
12. Кашуба М. Внутрішній світ людини. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2006. №2. С. 7–15.
13. Ковадло Г.П. Особливості трансперсонального та ідентичність людини. *Філософські обрії*. 2019. Вип. 42. С. 32–34. URL : <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/bitstream/123456789/6332/1/Філософські%20обріи%20вип.42.pdf>
14. Кондзьолка В.В. Філософія історії. Львів, 1996.
15. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук. Львів, 1995.
16. Лук'янець В.С., Соболев О.М. Філософський постмодерн. К., 1998.

17. Мельник В.В. Буття як висхідна категорія аналізу сучасного світу. *Філософські проблеми сучасності: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої Всесвітньому дню філософії) (20 листопада 2014 року)*. Херсон, 2014. С. 155–157.
18. *Натурфілософські праці* / редкол.: В.П. Мельник, М.В. Кашуба, І.С. Захара, пер. з лат. Львів : 2018.
19. Нестеренко В.Г. Вступ до філософії: онтологія людини : навчальний посібник для ст-тів вищих учбових закладів. К., 1995.
20. Поправко О.В. Антропологія : навчальний посібник. Мелітополь, 2016.
21. Пролеев В. С. *Духовность и бытие человека*. К., 1992.
22. Філософія: короткий виклад: навч. посібник : рекомендовано МОН України / за ред. С.П. Щерби. К. : Кондор, 2003. 352 с.
23. Філософське вчення про буття. URL : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/15999/12/Тема%2010.pdf>
24. Фуко М. Що таке Просвітництво? URL : https://kontur.media/m_foucault_enlightenment
25. Черній А. Онтологія духовності. К., 1996.
26. Чижевський Д. Антична філософія в конспективному вигляді. URL : <https://library.kr.ua/wp-content/uploads/2021/02/philosophy.pdf>.
27. Чижевський Д. Нариси з історії філософії в Україні. К., 1992.
28. Шевченко В. І. Концепція пізнання в українській філософії. К., 1993.

Інформаційні ресурси

- Освітній портал ТДАТУ – <http://op.tsatu.edu.ua>
- Наукова бібліотека ТДАТУ – <http://www.nip.tsatu.edu.ua/biblioteka/>
- Сайт кафедри суспільно-гуманітарних наук – <http://www.tsatu.edu.ua/shn/>
- Сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського – <http://www.nbuv.gov.ua>
- Сайт Українського філософського фонду – <http://www.philosophy.ua>